

Κλειώ και Άρης: Η Στρατιωτική Ιστορία, η Στρατηγική και η Επαγγελματική Στρατιωτική Μόρφωση

Παναγιώτης Γκαρτζονίκας

ΣΥΝΟΨΗ

Η στρατιωτική ιστορία εξελίχθηκε σε δύο κατευθύνσεις, την επίσημη των γενικών επιτελείων και την ακαδημαϊκή, έχοντας σήμερα καθιερωθεί ως ένας από τους κλάδους της ιστορίας. Η στρατιωτική ιστορία αποτέλεσε τη βάση της στρατηγικής, αν και η σχέση τους πέρασε από κρίση στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Από τον δέκατο ένατο αιώνα η στρατιωτική ιστορία χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για τη μόρφωση των αξιωματικών στον καιρό της ειρήνης, φτάνοντας στην ακμή της στη Γερμανία επί Moltke και Schlieffen. Σήμερα την πρωτοπορία στον τομέα της μόρφωσης έχουν παραλάβει οι Αμερικανοί με τους Βρετανούς. Στην Ελλάδα η ακαδημαϊκή στρατιωτική ιστορία είναι ανύπαρκτη, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τόσο το επίπεδο των στρατηγικών αναλύσεων, όσο και τη μόρφωση των αξιωματικών.

Λέξεις κλειδιά: Στρατιωτική ιστορία, στρατηγική, επαγγελματική στρατιωτική μόρφωση

Εισαγωγή

Η στρατιωτική ιστορία μπορεί να θεωρηθεί ως η αρχαιότερη μορφή ιστορίας. Μέχρι τους ναπολεόντειους πολέμους η γραπτή ιστορία ήταν στρατιωτική. Χωρίς υπερβολή, μέχρι το δέκατο όγδοο αιώνα, ελάχιστα ιστορικά έργα είχαν γραφεί που δεν ήταν «στρατιωτική» ιστορία. Ο Όμηρος διεκδικεί μάλλον με αξιώσεις τον τίτλο του πρώτου στρατιωτικού ιστορικού, ενώ ο Θουκυδίδης ακόμα θεωρείται ο μεγαλύτερος. Η *Κύρου Ανάβασις* του Ξενοφώντα καθώς και τα πιο αναλυτικά έργα του Αινεία, του Αιλιανού και του Ονησάνδρου επέζησαν μέχρι την Αναγέννηση. Το ίδιο συνέβη και με τα έργα των Πολύβιου, Λίβιου, Ιουλίου Καίσαρα και Βεγετίου, στα οποία προσέβλεπαν για τη διδακτική τους αξία οι μεταγενέστεροι.¹ Κατά τον Μεσαίωνα στη Δύση δεν παράχθηκε κάποιο σημαντικό στρατιωτικό έργο εκτός από επικές περιγραφές ηρώων, ενώ αντίθετα στο Βυζάντιο είχαμε την παραγωγή 250 περίπου στρατιωτικών έργων.²

Ακόμη και το δέκατο έκτο αιώνα οι μελετητές του πολέμου, όπως ο Μακιαβέλι, στρέφονταν στους αρχαίους συγγραφείς για καθοδήγηση. Στην Ολλανδία οι μελέτες του Justus Lipsius για τον ρωμαϊκό στρατό, έθεσαν τις βάσεις για τις στρατιωτικές

¹ Michael Howard, 'Disciplinary Views of War: Military History' στο John Whiteclay Chambers (ed.). *The Oxford Companion to American Military History*, (New York: Oxford University Press, 1999), 223.

² Edward Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2009).

Για παραπομπή στο άρθρο: Παναγιώτης Γκαρτζονίκας, «Κλειώ και Άρης: Η Στρατιωτική Ιστορία, η Στρατηγική και η Επαγγελματική Στρατιωτική Μόρφωση», *ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΝ*, Τ. 1, (Καλοκαίρι 2019), 117-152.

μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε ο πρίγκιπας Μαυρίκιος του Nassau και οι οποίες άλλαξαν τον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου στην Ευρώπη μέχρι την εποχή του Ναπολέοντα.³ Η στρατιωτική ιστορία άρχισε να αναδύεται από το δέκατο έβδομο αιώνα και είναι το τέκνο αφενός μεν της αύξησης του μεγέθους των επαγγελματικών στρατών, αφετέρου δε της επίδρασης του Διαφωτισμού. Στα έργα των Puysegur και Montecucoli η ιστορική αφήγηση συνδυάζεται με τη στρατηγική και την τακτική ανάλυση.⁴ Αυτή η τάση συνεχίστηκε και το δέκατο όγδοο αιώνα, στη διάρκεια του οποίου τα 70 έργα στρατιωτικής θεωρίας που εκδόθηκαν τον προηγούμενο αιώνα, υπερδιπλασιάστηκαν.⁵

Υπό την επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού ο πόλεμος θεωρήθηκε, όπως κάθε άλλη ανθρώπινη δραστηριότητα, ως επιστήμη που βασίζεται σε αμετάβλητες αρχές που προέρχονται από την πραγματική εμπειρία. Επιπλέον στη διάρκεια του δέκατου όγδου αιώνα οι αριστοκρατίες της Ευρώπης υπάχθηκαν στο στέμμα και στο κράτος και έκαναν επάγγελμά τους τη στρατιωτική ζωή. Στρατιωτικές ακαδημίες ιδρύθηκαν σε όλες τις μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες για την εκπαίδευση των αξιωματικών, δημιουργώντας ζήτηση για τη σπουδή του πολέμου.⁶ Κάποια από τα πιο αξιωμακρονόμικα έργα αυτής της περιόδου είναι εκείνα του Maurice de Saxe, του Μεγάλου Φρειδερίκου και του Henry Lloyd.⁷ Η Γαλλική Επανάσταση και οι Ναπολέοντειοι Πόλεμοι που ακολούθησαν, συνοδεύθηκαν από μια πλημμυρίδα έργων στρατιωτικής ιστορίας η οποία φτάνει μέχρι σήμερα.

Τι είναι όμως στρατιωτική ιστορία; Όπως είναι εύκολα κατανοητό οι ειδικοί δεν συμφωνούν σε έναν ορισμό. Ο John Lynn πιστεύει πως η στρατιωτική ιστορία είναι η σπουδή των στρατιωτικών θεσμών και πρακτικών και της διεξαγωγής των πολέμων του παρελθόντος.⁸ Ο Stephen Morillo δίνει έναν ευρύτερο ορισμό που περιλαμβάνει όχι μόνο την ιστορία των πολέμων, αλλά περιλαμβάνει κάθε ιστορική μελέτη που πραγματεύεται στρατιωτικό προσωπικό κάθε είδους, τον τρόπο με τον οποίο οι συγκρούσεις έλαβαν χώρα στην ξηρά, στη θάλασσα και στον αέρα, τους στρατιωτικούς θεσμούς και τις σχέσεις τους με την πολιτική, την οικονομία, την κοινωνία και την κουλτούρα.⁹ Ο Hew Strachan υποστηρίζει πως το κυρίως έργο των στρατιωτικών ιστορικών αφορά τις ιστορίες των ενόπλων δυνάμεων στην ειρήνη και στον πόλεμο. Ο ίδιος δεν αρνείται βεβαίως ότι οι πόλεμοι έχουν κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις, αλλά αυτές αναλύονται περισσότερο από τους ιστορικούς των αντίστοιχων τομέων, χωρίς αυτό να σημαίνει πως ο καλός στρατιωτικός ιστορικός δεν μπορεί να κάνει τους συσχετισμούς με αυτούς τους τομείς.¹⁰

³ Geoffrey Parker, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 18-22.

⁴ Jacques de Puysegur, *L'Art de La guerre par des principes et des regles*, (Paris, 1748). Για τον Montecucoli βλ. Azar Gat, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, (Oxford: Oxford University Press, 1989), 13-22.

⁵ Gat, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, 25.

⁶ John Gooch, 'Clio and Mars: The Use and Abuse of History', *Journal of Strategic Studies*, Vol. 3 No 3, (July 1980), 21.

⁷ Maurice de Saxe, *Reveries or Memoirs Concerning the Art of War*, (Edinburgh: Sands & Murray, 1839), Henry Lloyd, *The History of the Late War in Germany; Between the King of Prussia, and the Empress of Germany and Her Allies*, (London: Hooper, 1781). Για τον Μ. Φρειδερίκο βλ. Jay Luvaas, *Frederick the Great on the Art of War*, (New York: Free Press, 1966)

⁸ John Lynn, 'Breaching the Walls of Academe: The Purposes, Problems, and Prospects of Military History', *Academic Questions*, Vol. 21 No1 (Mar 2008), 18.

⁹ Stephen Morillo and Michael Pavkovic, *What is Military History?* (Cambridge: Polity Press, 2012), 4.

¹⁰ Hew Strachan, 'Military History', in Neil Smelser and Paul Baltes, *International Encyclopedia of Social & Behavioral Sciences*, (Oxford: Elsevier, 2001), 9863.

Εάν ο πόλεμος είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να την αφήσουμε στους στρατηγούς, τότε και η ιστορία επίσης είναι πολύ σοβαρή για να την αφήσουμε στους ιστορικούς. Σκοπός αυτού του άρθρου είναι να παρουσιάσει την εξέλιξη της στρατιωτικής ιστορίας, τη σχέση της με τη στρατηγική και τη χρησιμοποίησή της στην επαγγελματική μόρφωση των αξιωματικών. Επίσης να εξετάσει ποια είναι η κατάσταση σε όλους αυτούς τους τομείς και στην Ελλάδα. Μετά την εισαγωγή, στο πρώτο τμήμα το άρθρο εξετάζει την εξέλιξη της στρατιωτικής ιστορίας στις δύο παράλληλες κατευθύνσεις της, την επίσημη των γενικών επιτελείων και την ακαδημαϊκή. Στο δεύτερο τμήμα αναλύεται η εξέλιξη της στρατηγικής σε σχέση με τη στρατιωτική ιστορία. Στο τρίτο τμήμα αναπτύσσεται η χρησιμοποίηση της στρατιωτικής ιστορίας στην επαγγελματική μόρφωση των αξιωματικών. Όλα όσα έχουν εξετασθεί στα προηγούμενα τμήματα σε διεθνές επίπεδο, αναπτύσσονται στο τέταρτο τμήμα για την Ελλάδα, δηλαδή η εξέλιξη της στρατιωτικής ιστορίας και η σχέση της με τη στρατηγική και την επαγγελματική μόρφωση των αξιωματικών στην Ελλάδα. Στο πέμπτο δε και τελευταίο τμήμα επιχειρείται μια συνολική ανακεφαλαίωση των ζητημάτων της στρατιωτικής ιστορίας.

Η Εξέλιξη της Στρατιωτικής Ιστορίας

Η στρατιωτική ιστορία, με τη μορφή που τη γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, εμφανίστηκε τον δέκατο ένατο αιώνα. Θα εξετάσουμε την ξεχωριστή πορεία της στρατιωτικής ιστορίας στις δύο κατευθύνσεις προς τις οποίες αυτή εξελίχθηκε, εκείνη των γενικών επιτελείων, δηλαδή την επίσημη και την ακαδημαϊκή. Προσπερνώντας προς το παρόν τη συμβολή του Clausewitz και του Jomini, των ερμηνευτών των ναπολεόντειων πολέμων τους οποίους θα δούμε στη συνέχεια, θα αρχίσουμε με τις επίσημες ιστορίες των γενικών επιτελείων.

Οι Επίσημες Ιστορίες των Γενικών Επιτελείων

Η ιστορική συγγραφή στα γενικά επιτελεία εμπνεύστηκε από τον Ναπολέοντα, ο οποίος δημιούργησε ιστορικό τμήμα στο γενικό επιτελείο για να καταγράφει τις εκστρατείες του και τα σημαντικά στρατιωτικά γεγονότα. Οι Πρώσοι ακολούθησαν ιδρύοντας το 1816 τμήμα πολεμικής ιστορίας στο γενικό επιτελείο. Εκείνος όμως που μεταμόρφωσε τη συγγραφή της στρατιωτικής ιστορίας, είναι ο Πρώσος αρχηγός του γενικού επιτελείου για τριάντα ένα χρόνια, Helmuth von Moltke (1858 - 1889). Η μεταμόρφωση αυτή ήταν μέρος της ευρύτερης ιστοριογραφικής επανάστασης που ξεκίνησε στην Πρωσία τον δέκατο ένατο αιώνα, από τον Leopold von Ranke και τους Barthold Niebuhr, Gustav von Droysen, Heinrich von Treitschke και επηρέασε την ιστορική συγγραφή και στις άλλες χώρες.¹¹

Η αποστολή του στρατιωτικού ιστορικού, σύμφωνα με τον Moltke, ήταν να υπηρετήσει το στρατιωτικό επάγγελμα. Πρώτιστο καθήκον του ήταν να ανακαλύψει τι ακριβώς είχε συμβεί στον πόλεμο, από μόνο του ένα έργο με απίστευτη πολυπλοκότητα. Σύμφωνα με την αντίληψη του Moltke, όλες οι προσπάθειες για να εξυμνηθούν οι στρατοί, οι ηγήτορές τους, ακόμη και για να εξαχθούν ευρύτερα διδακτικά συμπεράσματα, έπρεπε να υποταχθούν στην ακριβή, επιστημονική περιγραφή και ανάλυση των γεγονότων. Για μια

¹¹Antulio Echevarria, "Heroic History and Vicarious War: Nineteenth Century German Military History Writing," *The Historian*, Vol. 59, No. 3 (Spring 1997): 574-75 και Arden Bucholz, *Moltke, Schlieffen and Prussian War Planning*, (Oxford: Berg, 1993), 77-81.

τέτοια αποστολή, οι πιο κατάλληλοι, πίστευε, ήταν ερευνητικές ομάδες του γενικού επιτελείου. Οι αξιωματικοί του ιστορικού τμήματος ήταν από τους καλύτερους και με λαμπρή επαγγελματική προοπτική. Το πρώτο από αυτή τη σειρά των έργων, το οποίο κατά μέγα μέρος συνέγραψε ο ίδιος ο Moltke, είναι το σχετικό με τον γαλλοαυστριακό πόλεμο του 1859. Ακολούθησαν τα έργα για τον αυστροπρωσικό πόλεμο του 1866 και τον γαλλοπρωσικό του 1870 – 71 αλλά και για τις εκστρατείες του Μεγάλου Φρειδερίκου.¹² Τα έργα αυτά ήταν εξαιρετικά λεπτομερή, με ανάλυση των ενεργειών μέχρι το επίπεδο του λόχου και συνοδεύονταν από ακριβείς πολύχρωμους χάρτες. Ακόμη και σήμερα διατηρούν αξία όσον αφορά στις κινήσεις των στρατευμάτων και την ανάλυση του εδάφους.¹³

Στο ζήτημα της ιστοριογραφίας, όπως και σε όλα τα στρατιωτικά ζητήματα, η Γερμανία μετά το 1870 έθεσε το πρότυπο, το οποίο ακολούθησαν και οι υπόλοιπες χώρες. Σε όλα τα γενικά επιτελεία ιδρύθηκαν ιστορικά τμήματα για να μελετήσουν τις δικές τους εκστρατείες όπως και άλλων στρατών, παράγοντας έργα τεραστίων μεγεθών, που παρά την όποια αξία τους σήμερα δεν διαβάζονται.¹⁴ Εκτός από τις ιστορίες των γενικών επιτελείων, την περίοδο μεταξύ 1871 και 1914, σε όλες τις χώρες έχουμε και αρκετούς μεμονωμένους στρατιωτικούς οι οποίοι εκδίδουν έργα στρατιωτικής ιστορίας και θεωρίας του πολέμου.¹⁵ Η ρομαντική και ηρωική στρατιωτική ιστοριογραφία της περιόδου πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, που εξαίρει τις αρετές του εκάστοτε δικού μας έθνους και υποβαθμίζει τα επιτεύγματα των αντιπάλων, χαρακτηρίζει όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και όχι μόνο τη Γερμανία.

Τα ιστορικά τμήματα των γενικών επιτελείων ήταν εκείνα που ανέλαβαν να συγγράψουν τις επίσημες ιστορίες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Δηλαδή ένα από τα μεγαλύτερα ερευνητικά έργα στρατιωτικής ιστορίας που αναλήφθηκαν ποτέ, ανατέθηκε σε στρατιωτικούς και όχι σε επαγγελματίες ιστορικούς. Στην Αυστρία, στην Ιταλία, στη Γαλλία και στη Γερμανία τα στρατιωτικά ιστορικά τμήματα ανέλαβαν αυτό το έργο. Στη Βρετανία, αν και το έργο ανατέθηκε σε πολίτες, τελικά κατέληξε σε στρατιωτικούς.¹⁶ Η στρατιωτική ιστορία αυτού του είδους συνέχισε την προηγούμενη παράδοση, διαθέτοντας συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: έχει διδακτικό χαρακτήρα και εστιάζει στο τακτικό και επιχειρησιακό επίπεδο. Η λεπτομερής περιγραφή των εκστρατειών δεν αντιστοιχίζονταν με ισοδύναμες αναλύσεις της οικονομικής κινητοποίησης ή της στρατηγικής διεύθυνσης του πολέμου.¹⁷

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο οι διδακτικές ιστορίες δεν ήταν πλέον της μόδας στις περισσότερες χώρες. Είναι γεγονός ότι οι επίσημες ιστορίες των στρατών των πρωταγωνιστών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, συντάχθηκαν είτε από διαπρεπείς ιστορικούς, είτε από αξιωματικούς με ακαδημαϊκή μόρφωση στην ιστορία. Στη Βρετανία, μεταξύ των συγγραφέων συμπεριλαμβάνονται ιστορικοί όπως ο Michael Howard και ο

¹² Grossen Generalstabe, *Der deutsch-französische Krieg, 1870-71*, 8 vols. (Berlin: Mittler und Sohn, 1874-81). επίσης *Die Kriege Friedrich des Grossen*, 19 vols. (Berlin: Mittler und Sohn, 1890-1914).

¹³ Howard, 'Disciplinary Views of War', 224.

¹⁴ Στο ίδιο.

¹⁵ Για παράδειγμα ο von der Goltz δημοσίευσε 13 βιβλία, ο von Bernhardt 16 και ο von Bogulawski 27. Βλ. Echevarria, 'Heroic History', 575. Στη Γαλλία έργα όπως του Jean Colin, *The Transformation of War*, (London: Hugh Rees, 1912) και *L'éducation militaire de Napoléon*, (Paris: Chapelot, 1900), έχουν αξία μέχρι σήμερα.

¹⁶ Hew Strachan, 'The Real War': Liddell Hart, Cruttwell, and Falls' στο Brian Bond, *The First World War and British Military History*, (Oxford: Clarendon Press, 2011), 42-68.

¹⁷ Strachan, 'Military History', 9864.

Norman Gibbs,¹⁸ ενώ και πιο πρόσφατα η επίσημη ιστορία του πολέμου των Falklands ανατέθηκε στον παγκοσμίου κύρους ακαδημαϊκό Lawrence Freedman.¹⁹ Αντίστοιχα στις ΗΠΑ στη συγγραφή της επίσημης ιστορίας έλαβαν μέρος ιστορικοί όπως ο Maurice Matloff και ο Martin Blumenson, ενώ το ίδιο συνέβη και στη Σοβιετική Ένωση με τους ιστορικούς του γενικού επιτελείου. Στη Γερμανία επίσης, όπου η επίσημη ιστορία ολοκληρώθηκε τελευταία, από ιστορικούς όπως ο Horst Boog, ο Rolf-Dieter Müller ή ο Wilhelm Deist και έχει κερδίσει γενική αποδοχή για την ευρύτητα και την ποιότητά της.²⁰

Σε άλλες χώρες η παράδοση της στρατιωτικής ιστορίας υπό τη στενή έννοια συνεχίστηκε και παρέμεινε στα χέρια των ιστορικών τμημάτων των γενικών επιτελείων, αν και υπάρχουν κάποιοι ιστορικοί του πολέμου σε ακαδημαϊκές θέσεις. Πάντως, η σπουδή του πολέμου στη Γαλλία κυριαρχείται από τη σχέση της με την κοινωνική ιστορία, όπου προβάλλονται η κοινωνική σύνθεση του στρατού ή η επίδραση του πολέμου στην ίδια την κοινωνία. Διαπρεπείς εξαιρέσεις αποτελούν ιστορικοί όπως ο Andre Corvisier και ο Guy Pedroncini.²¹ Την τελευταία δεκαετία απέκτησαν φήμη και έξω από τα σύνορα της χώρας τους Γάλλοι όπως ο στρατηγός Vincent Desportes και οι συνταγματάρχες Michel Goya και Remy Porte, όχι μόνο ως στρατιωτικοί ιστορικοί αλλά και ως δημόσιοι διανοούμενοι.²² Στην Ιταλία ιστορικοί όπως ο Giorgio Rochat, ο Massimo Mazzetti και άλλοι άρχισαν να αμφισβητούν την κυριαρχία των επίσημων ιστοριών παράγοντας σημαντικά έργα.²³

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η γερμανική περίπτωση. Οι Γερμανοί ίδρυσαν το 1957 το Γραφείο Έρευνας Στρατιωτικής Ιστορίας (Militärgeschichtliche Forschungsamt - MGFA) υπό την Bundeswehr, το οποίο στρατολόγησε ιστορικούς πολίτες και στρατιωτικούς. Το 2013 συγχωνεύθηκε με το Ινστιτούτο Κοινωνικών Επιστημών και σήμερα αποτελούν το Κέντρο Στρατιωτικής Ιστορίας και Κοινωνικών Επιστημών (Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften -ZMSBw), το οποίο απασχολεί πάνω από 50 ιστορικούς και κοινωνικούς επιστήμονες. Παρά την παράδοση της στενόμευαλης θεώρησης του δέκατου ένατου αιώνα, οι πολυάριθμες σύγχρονες εκδόσεις του είναι υπόδειγμα αυστηρών προδιαγραφών ακαδημαϊκής έρευνας. Εν ενεργεία στρατιωτικοί, όπως για παράδειγμα οι συνταγματάρχες Karl-Heinz Frieser και Gerhard Gross, έχουν εκδώσει έργα επιχειρησιακής ιστορίας με διεθνή απήχηση.²⁴

¹⁸ Howard, 'Disciplinary Views of War', 225.

¹⁹ Lawrence Freedman, *The Official History of the Falklands Campaign, 2 Vols*, (London: Routledge, 2005).

²⁰ Η δωδεκάτομη σειρά *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg* άρχισε να εκδίδεται το 1979 και ολοκληρώθηκε το 2008. Έχει μεταφραστεί και εκδοθεί στα αγγλικά από τον εκδοτικό οίκο Oxford University Press ως *Germany and the Second World War*.

²¹ Ενδεικτικά Andre Corvisier, *Armies and Societies in Europe 1494-1789*, (Bloomington: Indiana University Press, 1979), Guy Pedroncini, *Les Mutineries de 1917*, (Paris: Presses universitaires de France, 1967).

²² Ενδεικτικά Vincent Desportes, *Comprendre la Guerre*, (Paris: Economica, 2017), Michel Goya, *Flesh and Steel during the Great War: The Transformation of the French Army and the Invention of Modern Warfare*, (Barnsley: Pen & Sword, 2018) και ο Rémy Porte βιογραφίες των Joffre και Foch αλλά και *Les relations militaires franco-grecques: De la Restauration à la Seconde Guerre mondiale*, (Paris: La Documentation Française, 2007).

²³ Ενδεικτικά Giorgio Rochat, *Le guerre italiane 1935-1943. Dall'Impero d'Etiopia alla disfatta*, (Milan: Einaudi, 2005) και Massimo Mazzetti, *L'esercito italiano nella Triplice Alleanza: Aspetti della politica estera 1870-1914*, (Naples: Edizioni Scientifiche Italiane, 1974).

²⁴ Για παράδειγμα Gerhard Gross, *Mythos und Wirklichkeit: Geschichte des operativen Denkens im deutschen Heer von Moltke d.Ä. bis Heusinger*, (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2012) και Karl-Heinz Frieser, *Blitzkrieg-Legende: Der Westfeldzug 1940*, (München: Oldenbourg, 1995).

Η Ακαδημαϊκή Στρατιωτική Ιστορία

Ακολουθώντας την κατεύθυνση της ακαδημαϊκής στρατιωτικής ιστορίας, θα εξετάσουμε στη συνέχεια την εξέλιξή της. Η κληρονομιά του φιλελευθερισμού δημιούργησε την πεποίθηση ότι η στρατιωτική ιστορία δεν ήταν κατάλληλο πεδίο σπουδής για τα πανεπιστήμια. Ενώ η ιστορία έπαιρνε τη θέση της στα προγράμματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο τέλος του δέκατου ένατου αιώνα, η ιστορία του πολέμου δεν κέρδισε αρχικά αποδοχή. Αντιθέτως, η αποδοχή ήταν πολύ ευκολότερη για τους ιστορικούς της διπλωματίας ή των διεθνών σχέσεων, των μελετητών δηλαδή που εξέταζαν τα αίτια των πολέμων και τις διευθετήσεις μετά τη λήξη τους.²⁵

Πατέρας της ακαδημαϊκής στρατιωτικής ιστορίας θεωρείται σήμερα ο Hans Delbrück (1848-1929), που υπηρέτησε ως έφεδρος αξιωματικός στο γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1870 και πίστευε πως τα πανεπιστήμια όφειλαν να αναγνωρίσουν την στρατιωτική ιστορία ως αντικείμενο ακαδημαϊκής σπουδής. Σχεδίαζε να κάνει τη μεταδιδακτορική του έρευνα για μια θέση στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου πάνω σε ένα αντικείμενο στρατιωτικής ιστορίας, αλλά τόσο ο Heinrich von Treitschke όσο και ο Theodor von Mommsen, οι διάσημοι ιστορικοί στο Βερολίνο, το αρνήθηκαν. Και τούτο παρόλο που ο Treitschke φέρεται να είπε σε μια διάλεξή του σε Γερμανούς αξιωματικούς, ότι οι περίοδοι ειρήνης της ανθρωπότητας αποτελούσαν τις κενές σελίδες στα βιβλία της ιστορίας.²⁶ Ο Delbrück επέμενε με ενθουσιασμό και το 1883 ανακοίνωσε την πρόθεσή του να συγγράψει μια ιστορία του πολέμου μέσα στο πολιτικό πλαίσιο. Ο Leopold von Ranke του είπε πως η μελέτη του πολέμου δεν άρμοζε σε πανεπιστήμιο. Ο Delbrück τελικά πήρε το 1895 την έδρα της 'Γενικής Παγκόσμιας Ιστορίας' και από ειρωνεία της τύχης ήταν ο διάδοχος του Treitschke.²⁷ Το 1900 κυκλοφόρησε ο πρώτος από τους τέσσερις τόμους της περίφημης ιστορίας του του πολέμου.²⁸ Ο Mommsen όμως του είπε πως δεν θα είχε το χρόνο να το διαβάσει.

Ο Delbrück επέσυρε την οργή όχι μόνο των ακαδημαϊκών συναδέλφων του αλλά και των στρατιωτικών του γερμανικού επιτελείου, τους οποίους ένωνε η πεποίθηση ότι οι πολίτες δεν είχαν καμία δουλειά να ανακατεύονται στις στρατιωτικές υποθέσεις. Με το γενικό επιτελείο μάλιστα ξεκίνησε την περίφημη 'στρατηγική φιλονικία' που διήρκεσε για μια γενιά. Ο Delbrück υποστήριξε πως ο Μέγας Φρειδερίκος δεν επεδίωκε την αποφασιστική μάχη, αλλά προτιμούσε να εξαντλεί τους εχθρούς του με τον ελιγμό. Το γενικό επιτελείο θεωρούσε ότι ο Φρειδερίκος επεδίωκε τη στρατηγική της «εκμηδένισης»

²⁵ Strachan, 'Military History', 9865.

²⁶ Martin van Creveld, 'Thoughts on Military History', *Journal of Contemporary History*, Vol. 18, No. 4, (October 1983), 549.

²⁷ Για τον Πρώσο ιστορικό βλ. Arden Bucholz, *Hans Delbrück and the German Military Establishment: War Images in Conflict*, (Iowa City: University of Iowa Press, 1985) καθώς και 'Hans Delbrück and Modern Military History', *The Historian*, Vol. 55, No. 3 (Spring 1993), 517-26, Gordon Craig, 'Ντελμπρϋκ: Ο Στρατιωτικός Ιστορικός', στο Peter Paret (επιμ.), *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής: Από τον Μακκιαβέλλι στην Πυρηνική Εποχή*, (Αθήνα: Τουρική, 2004), 391-422, Peter Paret, 'Hans Delbrück on Military Critics and Military Historians', *Military Affairs*, Vol. 30, No. 3 (Winter 1966), 148-52, Felix Gilbert, 'From Clausewitz to Delbrück and Hintze: Achievements and Failures of Military History', *Journal of Strategic Studies*, Vol. 3, No 3, (June 1980), 11-20 και Wilhelm Deist, 'Hans Delbrück Militärgeschichtliche Mitteilungen', *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, Vol. 57, No 2 (December 1998), 371-83.

²⁸ Το έργο *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der Politischen Geschichte*, (Berlin, 1900-20) εκδόθηκε σε τέσσερες τόμους και μεταφράστηκε στα αγγλικά σε αντιστοιχούς τόμους ως *The History of the Art of War*, trans. Walter Renfroe, Vols 1-4, (Lincoln: University of Nebraska Press, 1990).

παρά τη στρατηγική της «τριβής». Η φιλονικία αυτή διήρκεσε για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, κυρίως επειδή οι δύο πλευρές συνέκριναν ανόμοια πράγματα. Ο Delbrück εστίαζε στον πόλεμο ως πολιτική πράξη, ως μέσο για την εκπλήρωση στρατηγικών σκοπών. Το γενικό επιτελείο έβλεπε τον πόλεμο ως αυτόνομο φαινόμενο και εστίαζε στις μάχες.²⁹ Το έργο του Delbrück πάντως επανέφερε τη στρατιωτική ιστορία στο κυρίαρχο ρεύμα της γενικής ιστοριογραφίας. Η πλήρης όμως επικράτηση αυτής της τάσης στη στρατιωτική ιστορία πήρε άλλα πενήντα περίπου χρόνια μέχρι να αναγνωρισθεί πλήρως, όταν ο Gordon Craig έκανε γνωστό τον Delbrück στο αγγλοσαξονικό κοινό, στην πρώτη έκδοση του έργου *Makers of Modern Strategy*.³⁰

Ο Delbrück, παρότι κινούταν στην ακαδημαϊκή περιφέρεια, είχε κεντρικό ρόλο στη δημόσια ζωή της Γερμανίας. Ήταν σύμβουλος του Kaiser, αντιπρόσωπος στο Reichstag, αρχισυντάκτης του περιοδικού *Preussische Jahrbücher* και σχολιαστής στην περίοδο του Παγκοσμίου Πολέμου. Η ακαδημαϊκή του κληρονομιά όμως ήταν θνησιγενής. Έδρα στρατιωτικής ιστορίας δημιουργήθηκε στο Πανεπιστήμιο Friedrich Wilhelm του Βερολίνου μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για μεγάλο διάστημα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν υπήρχε έδρα στρατιωτικής ιστορίας στα γερμανικά πανεπιστήμια. Το 1969 δημιουργήθηκε έδρα στο Munster για τον Werner Hahlweg, τον μελετητή του Clausewitz. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά δημιουργήθηκε και άλλη έδρα στο Potsdam και γενικά η έρευνα αντικειμένων στρατιωτικής ιστορίας έλαβε ανοδική πορεία στα γερμανικά πανεπιστήμια.³¹

Στον αγγλοσαξονικό κόσμο, παρά την ισχυρότερη παράδοση του φιλελευθερισμού, από νωρίς θεώρησαν ότι η στρατιωτική ιστορία είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να την αφήσουν στα χέρια των στρατιωτικών. Η πρώτη έδρα παγκοσμίως που καθιερώθηκε σε ακαδημαϊκό ίδρυμα, υπήρξε η έδρα Chichele στρατιωτικής ιστορίας στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης το 1909 και ο πρώτος που την κατέλαβε δεν ιστορικός αλλά δημοσιογράφος, ο Spencer Wilkinson. Το 1946 η έδρα μετονομάστηκε σε 'Ιστορίας του Πολέμου' και δεν κατάφερε να την πάρει ο Liddell Hart που την διεκδίκησε, παρά τη συστατική επιστολή του στρατάρχη Archibald Wavell. Λόγω της στενής σχέσης του με τα αμυντικά ζητήματα, ο διοικητής του Βασιλικού Κολλεγίου Αμυντικών Σπουδών (Royal College of Defence Studies - RCDS) ανήκει κάθε φορά στο εκλεκτορικό σώμα για την επιλογή του καθηγητού. Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ακολούθησε η έδρα ναυτικής ιστορίας στο King's College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου καθώς και η παρεμφερής έδρα στρατιωτικών σπουδών στο ίδιο πανεπιστήμιο, που την κατέλαβε ο υποστράτηγος Frederick Maurice, ο οποίος δίδαξε επίσης και στο Cambridge. Σήμερα στη Βρετανία στρατιωτική ιστορία ή πολεμικές σπουδές διδάσκονται σε 16 πανεπιστήμια.³²

²⁹ Για την πλήρη εξιστόρηση της φιλονικίας βλ. Sven Lange, *Hans Delbrück und der "Strategiestreit": Kriegsführung und Kriegsgeschichte in der Kontroverse 1879-1914*, (Freiburg: Rombach, 1995).

³⁰ Edward Mead Earle (ed.), *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*, (Princeton: Princeton University Press, 1943).

³¹ Strachan, 'Military History', 9865.

³² John Hattendorf, 'War History at Oxford: The Study of War History at Oxford, 1862–1990', in John Hattendorf and Malcolm Murfett (eds), *Limitations of Military Power: Essays Presented to Professor Norman Gibbs on his Eightieth Birthday* (Basingstoke: Macmillan, 1990) και Hew Strachan, 'The Study of War at Oxford 1909–2009' in Christopher Hood, Desmond King and Gillian Peele, *Forging a Discipline: A Critical Assessment of Oxford's Development of the Study of Politics and International Relations in Comparative Perspective*, (Oxford: Oxford University Press, 2014), 204-21.

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο η στρατιωτική ιστορία ως ακαδημαϊκό πεδίο έφθινε για διάφορους λόγους. Πρώτον επειδή ο πόλεμος με τη διάρκεια και το μέγεθος των απωλειών είχε μειώσει αισθητά τον εθνικιστικό ενθουσιασμό που επικρατούσε στις αρχές του πολέμου στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες και δημιούργησε αντιπολεμικά συναισθήματα. Η μελέτη της στρατιωτικής ιστορίας για μεγάλο διάστημα ταυτιζόταν από ορισμένους κύκλους με το μιλιταριστικό πνεύμα. Όπως όμως παρατήρησε ο Cyril Falls, ο οποίος κατείχε την έδρα της στρατιωτικής ιστορίας στην Οξφόρδη από το 1946 έως το 1953, το να είναι κάποιος στρατιωτικός ιστορικός δεν σημαίνει ότι θα μεταβληθεί σε μιλιταριστή, όπως ένας ορνιθολόγος δεν ταΐζει τα παιδιά του με αυτά που τρώνε οι κότες.³³ Κατά δεύτερον, η επίδραση των μαρξιστικών ιδεών, που τόνιζαν την εξέταση κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων στην εξέλιξη της κοινωνίας, αποτέλεσε επιπρόσθετο ανασταλτικό παράγοντα. Και τούτο παρά το γεγονός ότι οι κλασικοί του μαρξισμού ασχολήθηκαν επισταμένως με τα στρατιωτικά ζητήματα και ο Trotsky αποκαλούσε τον πόλεμο 'ατμομηχανή της ιστορίας'.³⁴

Ένας τρίτος λόγος ήταν οι ιστορίες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου που συντάχθηκαν για τη συμμετοχή των στρατών τους, από τα επιτελεία των αντίστοιχων χωρών μετά το τέλος του πολέμου. Όπως παρατήρησε ο van Creveld οι ιστορίες αυτές όσο αυξάνονταν σε όγκο τόσο έχαναν σε διανοητική εντιμότητα και βάθος.³⁵ Επιπλέον κατηγορήθηκαν, όχι χωρίς λόγο, ότι χρησιμοποιούνταν για προπαγανδιστικούς σκοπούς και συνέβαλαν στη διάπλαση εθνικών μύθων.³⁶ Το είδος του έργου που παρήγαγαν οι στρατιωτικοί ιστορικοί γελοιοποίησε, και πάλι όχι εντελώς αναίτια, ο σπουδαίος συγγραφέας Jaroslav Hassek στο έργο του *Ο Καλός Στρατιώτης Σβέικ*, στο πρόσωπο του υποψήφιου αξιωματικού Adolf Biegler, ο οποίος φιλοδοξούσε να γίνει μεγάλος συγγραφέας και στρατιωτικός ιστορικός. Ο Biegler είχε περιγράψει εν συντομία πολλές μάχες, οι οποίες ήταν όλες ακριβώς ίδιες, με σχεδιαγράμματα που απεικόνιζαν τους στρατούς με ίδια διάταξη, δύο πτέρυγες και ένα κέντρο, όπως οι παίκτες ποδοσφαίρου στο γήπεδο πριν τον αγώνα.³⁷

Τέλος, η στρατιωτική ιστορία δεν βοηθήθηκε, αρχικά τουλάχιστον, από την άνοδο της ιστορικής σχολής των Annales. Το 1929 μια ομάδα Γάλλων ιστορικών όπως ο Lucien Febvre, ο Marc Bloch, ο Fernand Braudel, ο Jacques Le Goff και άλλοι δημιούργησαν το περιοδικό *Χρονικά Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας* (*Annales d'histoire économique et sociale*) από το οποίο πήρε το όνομα και η σχολή που θεμελίωσαν. Επιγραμματικά, οι κυριότερες ιδέες της σχολής ήταν, πρώτον η αντικατάσταση της παραδοσιακής αφήγησης γεγονότων με την αναλυτική ιστορία, προσανατολισμένη στο συγκεκριμένο πρόβλημα.

³³ Cyril Falls, *The Art of War From the Age of Napoleon to the Present Day* (Oxford: Oxford University Press, 1961), 6, όπως αναφέρεται στο Eliot Cohen and John Gooch, *Military Misfortunes: The Anatomy of Failure in War*, (New York: The Free Press, 1990), 39.

³⁴ Ο Marx είχε μελετήσει τον Clausewitz και εκτιμούσε το έργο του όπως και ο Lenin. Ο Engels δε ήταν ειδικός στα στρατιωτικά θέματα σε σημείο που, όπως αναφέρει ο van Creveld, "Thoughts on Military History", 565, υποσημείωση 2, διαβάζοντας κάποιος τα γραπτά του μένει με την εντύπωση ότι είναι έργο κάποιου Πρώσου στρατηγού. Για διεξοδική ανάλυση, Sigmund Neumann and Mark von Hagen, "Ο Engels και ο Marx για την Επανάσταση και τη Θέση του Στρατού στην Κοινωνία" στο Peter Paret (επιμ.), *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*: 315-36.

³⁵ van Creveld, "Thoughts on Military History", 558.

³⁶ Michael Howard, *The Causes of Wars and Other Essays*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983), 188.

³⁷ Jaroslav Hašek, *The Good Soldier Svejk and His Fortunes in the World War* (London: Heineman, 1973), 490-92.

Δεύτερον, η σπουδή της συνολικής κλίμακας των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στη θέση της πολιτικής κατά κύριο λόγο ιστορίας. Τρίτον και με σκοπό την επίτευξη των προηγούμενων δύο, η συνεργασία με άλλους κλάδους όπως η γεωγραφία, η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η οικονομολογία, η γλωσσολογία και άλλες επιστήμες.³⁸ Η σχολή των Annales, μολονότι δεν υπήρξε μονολιθική και ενιαία, αντιμετώπιζε το παρελθόν όχι πλέον ως *διαδικασία* αλλά ως *δομή*.³⁹

Η στρατιωτική ιστορία συνέχισε και μεταπολεμικά να βρίσκεται στο ακαδημαϊκό περιθώριο και αντιμετώπισε ακόμη και το στερεότυπο ότι έχει τόση σχέση με την ιστορία όση η συμφωνική ορχήστρα με τη στρατιωτική μπάντα. Οι Αμερικανοί ιδιαίτερα ιστορικοί που ακολούθησαν τη σχολή των Annales ήταν επικριτικοί απέναντι στη στρατιωτική ιστορία τις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Το κλίμα της εποχής, με την εμφάνιση των πυρηνικών που πιστευόνταν ότι άλλαξαν τον προσανατολισμό του πολέμου από τη διεξαγωγή στην αποτροπή του και οι αντιαποικιακοί πόλεμοι με αποκορύφωμα τον πόλεμο του Βιετνάμ, επέδρασε αρνητικά στη στρατιωτική ιστορία.⁴⁰ Όμως από την εποχή ακόμη του Hans Delbrück, η στρατιωτική ιστορία δεν εξαντλούταν απλώς στην περιγραφή μαχών, όπως της καταλόγιζαν οι αντίπαλοί της. Όπως έχει δηλώσει εύστοχα ο Michael Howard, το να εξετάζεις τον πόλεμο χωρίς να λαμβάνεις υπόψη τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έλαβε χώρα, συνιστά ένα είδος ιστορικής πορνογραφίας. Το να εξετάζει κάποιος την ερωτική πράξη απομονωμένα από τη σχέση από την οποία προέρχεται και τις συνέπειες που συνεπάγεται, ισοδυναμεί με το να εξετάζει στη στρατιωτική ιστορία μόνο τη διεξαγωγή των μαχών.⁴¹

Ένα αξιοσημείωτο γεγονός υπήρξε η δημιουργία το 1962 του τμήματος "Πολεμικών Σπουδών" (War Studies) στο King's College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, που δεν ήταν βέβαια επικεντρωμένο στη στρατιωτική ιστορία αλλά στη σπουδή του πολέμου στην ολότητά του. Το τμήμα ίδρυσε ο Michael Howard, ο θεωρούμενος και 'πρύτανης' των στρατιωτικών ιστορικών και θαυμαστής του Delbrück, ο οποίος έθεσε και το πλαίσιο σπουδής της στρατιωτικής ιστορίας που είναι παραδεκτό μέχρι σήμερα. Το τμήμα Πολεμικών Σπουδών εξελίχθηκε σε ένα διαθεματικό τμήμα βασισμένο στη σύνδεση της ιστορίας με σύγχρονα θέματα που ποικίλλουν ανάλογα με την επικαιρότητα. Αρχικά περιλαμβάνονταν η πολιτική επιστήμη και η ηθική και αργότερα προστέθηκαν λογοτεχνία, κοινωνιολογία, περιφερειακή ασφάλεια, οι διάφορες πτυχές των διεθνών σχέσεων, η τρομοκρατία και η αντιτρομοκρατία, ζητήματα των φύλων και η κυβερνοασφάλεια. Ο Howard επέμενε ότι ο λόγος υπάρξεως του τμήματος πρέπει να είναι σαφής και emphaticός και να μην κρύβεται σε ευφημισμούς όπως «διεθνής πολιτική». Ο Howard προσέδωσε στη σπουδή του πολέμου ένα βαθμό ακαδημαϊκής αξιοπιστίας και σεβασμού, που την προφύλαξε από διάφορες επιθέσεις. Το τμήμα Πολεμικών Σπουδών πρόσφερε στη στρατιωτική ιστορία νέα πνοή και της επέτρεψε να αναπτυχθεί σε νέες κατευθύνσεις.⁴²

³⁸ Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-1989*, (Stanford: Stanford University Press, 1990), 2-3.

³⁹ Michael Howard, "Structure and Process in History", στο ίδιο, *The Lessons of History*, (New Haven: Yale University Press, 1991), 193-4.

⁴⁰ Peter Paret, "The Annales School and the History of War," *The Journal of Military History*, Vol. 73, No 4, October 2009, 1289-1294.

⁴¹ Michael Howard, "When are Wars Decisive?", *Survival*, Vol. 41 No 1 (Spring 1999), 130.

⁴² Για την ίδρυση του τμήματος Πολεμικών Σπουδών και τη συμβολή του Michael Howard, Brian Bond, *Military Historian: My Part in the Birth and Development of War Studies, 1966-2016*, (Warwick: Helion,

Με την διεύρυνση του αντικειμένου της και την τάση της διαθεματικής (interdisciplinary) έρευνας στα πανεπιστήμια, η θέση της στρατιωτικής ιστορίας άρχισε να βελτιώνεται από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Στην εποχή του ολοκληρωτικού πολέμου έγινε πλέον κατανοητό ότι ο πόλεμος, η προετοιμασία, η διεξαγωγή και η αποτροπή του, αποτελούσε μια διάσταση της ανθρώπινης ιστορίας που κανένας ιστορικός δεν μπορούσε να αγνοήσει. Όπως φέρεται να έχει δηλώσει ο Trotsky, "μπορεί εσύ να μην ενδιαφέρεσαι για τον πόλεμο αλλά ενδιαφέρεται ο πόλεμος για σένα". Η στρατιωτική είναι μόνο μια διάσταση της ιστορίας των πολέμων, η οποία έχει μικρή μόνο αξία αν δεν εξετάζεται στο κοινωνικό και πολιτικό της πλαίσιο.⁴³

Ενώ οι στρατιωτικοί ιστορικοί επέκτειναν τα όριά τους για να συμπεριλάβουν στην περιοχή τους και μη στρατιωτικές πτυχές του πολέμου, την ίδια σχεδόν περίοδο οι κοινωνικοί ιστορικοί επίσης άρχισαν να διερευνούν την επίδραση του πολέμου σε ολόκληρη την κοινωνική δομή, αρχικά στη βιομηχανική και μεταβιομηχανική κοινωνία και μετέπειτα σε όλες τις ιστορικές περιόδους. Κάτω από τον τίτλο "Πόλεμος και Κοινωνία" άρχισε η παραγωγή έργων που ωφέλησαν και τη στρατιωτική ιστορία ή τη "Νέα Στρατιωτική Ιστορία", όπως ονομάσθηκε, που σήμερα πλέον δεν είναι τόσο νέα.⁴⁴ Η διαθεματική σπουδή της ιστορίας του πολέμου είναι επωφελής για την ιστορία γενικότερα και αποτέλεσε έμμεσα τη θετική συμβολή της σχολής των Annales στη στρατιωτική ιστορία.⁴⁵ Η νέα στρατιωτική ιστορία αποδείχθηκε επιτυχής και όχι μόνο στις ΗΠΑ. Ειδικά όμως στις ΗΠΑ, το 1954 μόνο 37 από τα 493 πανεπιστήμια και κολλέγια πρόσφεραν μαθήματα στρατιωτικής ιστορίας. Το 1989, 164 από τα 554 πανεπιστημιακά ιδρύματα δίδασκαν στρατιωτική ιστορία και περισσότεροι από δύο τοις εκατό όλων των ιστορικών στην Αμερική ήταν στρατιωτικοί ιστορικοί. Στον παραπάνω υπολογισμό δεν περιλαμβάνονται τα τμήματα των υποψηφίων αξιωματικών στα πανεπιστήμια (Reserve Officers' Training Corps - ROTC), στα οποία αντιστοιχούσαν επιπλέον 400 στρατιωτικοί ιστορικοί. Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 στις ΗΠΑ περί τις 100 διδακτορικές διατριβές ετησίως είχαν ως αντικείμενο τη στρατιωτική ιστορία, ενώ είκοσι χρόνια αργότερα αυτός ο αριθμός είχε τριπλασιασθεί.⁴⁶ Πάντως η στρατιωτική ιστορία δεν διδάσκεται μόνο σε πανεπιστήμια μεγάλων χωρών με αξιοσημείωτη στρατιωτική παράδοση. Η Ιρλανδία, χωρίς να έχει ποτέ πολεμήσει ως ανεξάρτητη χώρα, παρέχει μεταπτυχιακό τίτλο στη στρατιωτική ιστορία στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Maynooth. Η Δανία, που δεν έχει πολεμήσει εδώ και αιώνες, διαθέτει

2018), Brian Holden Reid, 'Michael Howard and the Evolution of Modern War Studies', *The Journal of Military History*, Vol. 73, No 3 (July 2009), 869-904, Hew Strachan, 'Michael Howard and the Dimensions of Military History', Annual Liddell Hart Centre for Military Archives Lecture, King's College London, 3 December 2002), για τα ογδοηκοστά γενέθλιά του και David Curtis Skaggs, "Michael Howard and the Dimensions of Military History," *Military Affairs*, Vol. 49 No 4 (October 1985), 179-83.

⁴³ Michael Howard, 'Military History and the History of War', στο Williamson Murray and Richard Hart Sinnreich (eds.), *The Past as Prologue: The Importance of History to the Military Profession*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 16.

⁴⁴ Peter Paret, "The New Military History", *Parameters*, Vol. 21 No 3, (Autumn 1991), 10-18.

⁴⁵ Για την 'Νέα Στρατιωτική Ιστορία' βλ. επίσης John Whiteclay Chambers, 'Conference Review Essay: The New Military History: Myth and Reality', *The Journal of Military History*, Vol. 55, No. 3 (July 1991), 395-406, Joanna Bourke, 'New Military History' in Matthew Hughes and William Philpott, *Palgrave Advances in Modern Military History*, (London: Palgrave Macmillan, 2006), 258-80 και Robert Citino, 'Military Histories Old and New: A Reintroduction', *The American Historical Review*, Vol. 112, No. 4 (October 2007), 1070-90.

⁴⁶ Don. Higginbotham, 'The New Military History: Its Practitioners and Their Practices', στο David Charters, Marc Milner, J. Brent Wilson, *Military History and the Military Profession*, (Westport: Praeger, 1992), 133.

Κέντρο Στρατιωτικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης και Κέντρο Πολεμικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Δανίας.⁴⁷

Σήμερα η στρατιωτική ιστορία θεωρείται διεθνώς ότι αποτελείται από τρεις κατηγορίες, που η κάθε μια έχει το δικό της σκοπό, ακροατήριο και κανόνες. Οι τρεις κατηγορίες, η λαϊκή, η εφαρμοσμένη και η ακαδημαϊκή δεν είναι απολύτως διαχωρισμένες και μερικές φορές μια εργασία μπορεί να λειτουργήσει σε όλες τις κατηγορίες. Η λαϊκή ή ποπ, κατ' αναλογία με τη μουσική, στρατιωτική ιστορία απευθύνεται στο ευρύ ακροατήριο. Αποτελεί το ανδρικό ισοδύναμο των ρομαντικών μυθιστορημάτων και συνιστά μια ανθοφόρα παγκοσμίως βιομηχανία. Περιλαμβάνει ταινίες, περιοδικά και βιβλία που συνήθως είναι δημοφιλή στον ανδρικό πληθυσμό. Η εφαρμοσμένη ή επαγγελματική στρατιωτική ιστορία είναι εκείνη που χρησιμοποιείται για το στρατιωτικό επάγγελμα. Η χρησιμοποίηση της ιστορίας για την επαγγελματική επιμόρφωση των αξιωματικών καθώς και ως οδηγού για την εκπόνηση δόγματος, τη σχεδίαση και τη διεξαγωγή του πολέμου, θεωρείται κοινός τόπος σε όλους τους στρατούς.⁴⁸ Ο Robert Citino θεωρεί πως η ακαδημαϊκή στρατιωτική ιστορία έχει εξελιχθεί πλέον σε μια μεγάλη σκηνή (big tent), κάτω από την οποία στεγάζονται τρεις υποκατηγορίες: στην πρώτη ανήκουν οι ερευνητές του 'πόλεμος και κοινωνία' ή της 'νέας στρατιωτικής ιστορίας', στη δεύτερη οι παραδοσιακοί επιχειρησιακοί ιστορικοί και στην τρίτη και νεότερη οι ιστορικοί της μνήμης και της κουλτούρας. Φυσικά όπως σε όλες τις μεγάλες σκηνές, οι ένοικοι σπρώχνονται ζητώντας ο καθένας μεγαλύτερο χώρο.⁴⁹

Ανεξάρτητα αν δέχεται κάποιος την παραπάνω κατηγοριοποίηση του Citino, είναι γεγονός ότι η σκηνή της ακαδημαϊκής στρατιωτικής ιστορίας έχει μεγαλώσει και έχει διευρυνθεί προς νέες κατευθύνσεις, σε σημείο που να μπορούμε να χαρακτηρίσουμε επανάσταση το σύνολο αυτών των εξελίξεων. Η παλιά ενασχόληση με την ιστορία της στρατηγικής σκέψης διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει το στρατιωτικό δόγμα και να γονιμοποιήσει και τα δύο με τη μελέτη των στρατιωτικών θεσμών. Η «πολιτισμική στροφή» (cultural turn) που άνθισε σε άλλους κλάδους επηρέασε και τη στρατιωτική ιστορία με αξιόλογες μελέτες της στρατιωτικής κουλτούρας.⁵⁰ Η στρατιωτική αποτελεσματικότητα, η συγκριτική αξιολόγηση (net assessment), προστέθηκαν πρόσφατα και έχουν διευρύνει τις παραδοσιακές πτυχές της ιστορίας. Η αποτελεσματικότητα στη μάχη (combat effectiveness) έχει φωτίσει τις ενέργειες στο επίπεδο της τακτικής. Οι πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις και η επίδρασή τους στη διεύθυνση των πολέμων έχουν επίσης μελετηθεί εκτενέστερα τα τελευταία χρόνια.⁵¹

Το ότι οι προηγούμενες τρεις δεκαετίες ήταν ιδιαίτερα ανθηρές για την ακαδημαϊκή στρατιωτική ιστορία δεν σημαίνει ότι έπαψαν να εμφανίζονται νέα ζητήματα. Η κίνηση 'Πόλεμος και Κοινωνία', ενώ αρχικά επέδρασε θετικά στη στρατιωτική ιστορία, σταδιακά άρχισε να παρουσιάζει παρενέργειες, που εύστοχα χαρακτηρίστηκαν από τον Michael

⁴⁷ Οι πληροφορίες προέρχονται από τις ιστοσελίδες των αντίστοιχων πανεπιστημίων.

⁴⁸ Η κατηγοριοποίηση σύμφωνα με τον Lynn, 'Breaching the Walls of Academe', 18-36.

⁴⁹ Citino, 'Military Histories Old and New', 1070-71.

⁵⁰ Για την πολιτισμική στροφή βλ. Jeremy Black, *War and the Cultural Turn*, (Cambridge: Polity Press, 2012) και John Shy, 'The Cultural Approach to the History of War', *The Journal of Military History*, Vol. 57, No. 5 (October 1993), 13-20.

⁵¹ Jeremy Black, *Rethinking Military History*, (London: Routledge, 2004) και John Gooch, 'History and the Nature of Strategy' στο Williamson Murray and Richard Hart Sinnreich (eds.), *The Past as Prologue: The Importance of History to the Military Profession*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 148.

Howard ως 'ιστοριογραφική φυγή προς τα προάστια'. Ενώ αναπτύχθηκε μια ευρέως αποδεκτή και πολυπληθής ιστοριογραφία από κοινωνικούς και οικονομικούς ιστορικούς επιστήμονες γύρω από το παλιό κέντρο της στρατιωτικής ιστορίας, εν τούτοις, όπως και οι κάτοικοι του Los Angeles, δεν αισθάνονται την ανάγκη να επισκεφθούν το κέντρο και ίσως να μην γνωρίζουν καν ότι υπάρχει.⁵² Εκείνο δηλαδή που υποστηρίζουν οι στρατιωτικοί ιστορικοί είναι ότι παρά την καθόλα θεμιτή ανάπτυξη της ιστοριογραφίας των 'προαστίων', στο επίκεντρο της ιστορίας των πολέμων πρέπει να βρίσκεται η μελέτη της στρατιωτικής ιστορίας. Της κεντρικής δηλαδή δραστηριότητας και του *raison d'etre* των ενόπλων δυνάμεων, που είναι η διεξαγωγή των μαχών.

Η Στρατιωτική Ιστορία και η Στρατηγική

Η στρατηγική, όπως και η στρατιωτική ιστορία, είναι τέκνο από τη διασταύρωση του Διαφωτισμού και των μόνιμων στρατών, που εμφανίσθηκε ως όρος με τη σύγχρονη έννοια στο τέλος του δέκατου όγδοου αιώνα.⁵³ Οι δύο θεμελιωτές της στρατηγικής, ο Carl von Clausewitz και ο Antoine-Henri Jomini, ήταν στην ουσία στρατιωτικοί ιστορικοί που ενδιαφέρονταν όμως για τη θεωρία του πολέμου. Ωστόσο και όσοι αποπειράθηκαν πριν από το δέκατο ένατο αιώνα να δημιουργήσουν στρατιωτικές θεωρίες, στηρίζονταν στην κατανόηση του παρελθόντος. Είναι ωφέλιμο συνεπώς να ξεκινήσουμε εξετάζοντας το πώς χρησιμοποίησαν την ιστορία οι δύο στρατηγιστές των οποίων οι θεωρίες έχουν φτάσει μέχρι τη σημερινή εποχή.

Για να φτάσει στην αντικειμενική γνώση, τις αλήθειες δηλαδή που μπορούσε να αποδείξει ή να επαληθεύσει και να υποστηρίξει την εγκυρότητα της θεωρίας του, ο Clausewitz υιοθέτησε ένα συνδυασμό τριών μέσων: την προσωπική εμπειρία, την κριτική ανάλυση και τη χρήση των ιστορικών παραδειγμάτων.⁵⁴

Ο Clausewitz θεωρούσε την προσωπική εμπειρία ως μέσο προστασίας απέναντι σε αφηρημένες θεωρητικές περιπλανήσεις. Η υποκειμενική ερμηνεία, επειδή μπορούσε να συλλάβει το πνεύμα ή την ουσία των πραγμάτων που η εμπειρική έρευνα από μόνη της θα αδυνατούσε, ήταν κάτι που οφείλουμε να αποδεχτούμε παρά να αποφύγουμε.⁵⁵ Η προσωπική πολεμική εμπειρία του Clausewitz ήταν σημαντική. Κατατάχθηκε στο στρατό σε ηλικία δώδεκα ετών και τον επόμενο χρόνο έλαβε το βάπτισμα του πυρός, συνολικά δε από τα σαράντα χρόνια της σταδιοδρομίας του τα δέκα ήταν σε πολεμική περίοδο.⁵⁶ Η προσωπική εμπειρία όμως δεν ήταν αρκετή και κάθε προσπάθεια για τη θεμελίωση μιας θεωρίας όφειλε να στηρίζεται στη σπουδή του παρελθόντος. Ο Clausewitz έφτασε στην όψιμη πολυδιάστατη θεωρητική του σύνθεση, όταν διαπίστωσε ότι δεν μπορεί να στηρίζεται απλώς στις εμπειρίες των ναπολεόντειων πολέμων.

⁵² Howard, 'Military History and the History of War', στο Murray and Sinnreich, *The Past as Prologue*, 17.

⁵³ Για την προέλευση της στρατηγικής βλ. Beatrice Heuser, *The Evolution of Strategy Thinking War from Antiquity to the Present*, (Cambridge: Cambridge University Press 2010), 4-5 και Par Thierry Widemann, 'L'émergence de la raison stratégique au 18e siècle', *Res Militaris*, Vol.3, N° 2, (Winter-Spring 2013), 1-7.

⁵⁴ Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (eds. & trans.), (Princeton: Princeton University Press, 1976), 127-76. Πρόκειται για το Βιβλίο II που είναι αφιερωμένο στη Θεωρία του Πολέμου. Βλ. επίσης και Antulio Echevarria, *Clausewitz and Contemporary War*, (New York: Oxford University Press, 2007), 27.

⁵⁵ Clausewitz, *On War*, Βιβλίο II, 146, 170.

⁵⁶ Echevarria, *Clausewitz and Contemporary War*, 43. Για την πιο πρόσφατη διαπραγμάτευση της προσωπικής συμμετοχής του Clausewitz στους πολέμους βλ. Donald Stoker, *Clausewitz: His Life and Work*, (New York: Oxford University Press, 2014).

Ο ίδιος ως ιστορικός ερευνήσε πάνω από 130 εκστρατείες, από τη μεσαιωνική εποχή μέχρι τη συμμαχική εκστρατεία στη Γαλλία του 1815 που κορυφώθηκε με τη μάχη του Waterloo.⁵⁷ Δηλαδή η πολεμική εμπειρία στην οποία βασίζεται το έργο του Clausewitz, πέραν της δικής του, ήταν εκείνη που κατά τον Peter Paret "μόνο η ιστορία μπορεί να μεταδώσει".⁵⁸ Για τον Clausewitz ο πόλεμος ήταν πολύ σύνθετη υπόθεση για να επιτρέψει σε θεωρητικές ιδέες να εφαρμοστούν στην πράξη. Η στρατιωτική ιστορία ήταν η βάση της θεωρίας και επομένως το σημείο αναφοράς της. Ωστόσο η ιστορία, όπως και η ίδια η θεωρία, δεν παρείχε συνταγές αλλά μπορούσε να εξασκήσει την κρίση. Για τον Clausewitz η ιστορία δεν αποτελούσε απλώς δεξαμενή για την άντληση παραδειγμάτων, τα οποία μπορούν να διαφωτίσουν μια συγκεκριμένη άποψη αλλά την πηγή και το μόνιμο σημείο μιας αυτοτελούς θεώρησης. Στο τελικό κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου του, ο Clausewitz συμπέρανε ότι τα ιστορικά παραδείγματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν με τέσσερις τρόπους: για να εξηγήσουν μια ιδέα, να επιδείξουν την εφαρμογή μιας ιδέας, να υποστηρίξουν την πιθανότητα ενός φαινομένου ή αποτελέσματος και να παρουσιάσουν μια λεπτομερή περιγραφή ενός ιστορικού γεγονότος από το οποίο μπορεί να συναχθεί ένα δόγμα.⁵⁹

Ο Clausewitz παρέθεσε τις οδηγίες του για το πώς οφείλει να χρησιμοποιείται η ιστορία στη μελέτη του πολέμου, στο πέμπτο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου του. Πράγματι στο κεφάλαιο *Κριτική Ανάλυση* (Kritik) εξηγεί τους γενικούς κανόνες για την σπουδή του πολέμου διά της στρατιωτικής ιστορίας, για την εκτέλεση δηλαδή αυτή που οι σημερινοί στρατοί ονομάζουν ανάλυση εκστρατείας (campaign analysis). Οι οδηγίες που ο μέγας θεωρητικός χρησιμοποίησε, αποτελούνται από τρία αλληλοσχετιζόμενα στοιχεία: την ανακάλυψη και την ερμηνεία των σχετικών γεγονότων, τον εντοπισμό των αιτιών πίσω από το αιτιατό και την έρευνα και αξιολόγηση όλων των διαθέσιμων μέσων. Από τα παραπάνω τρία στοιχεία το πρώτο αντιστοιχεί στην ιστορική έρευνα, το δεύτερο στην κριτική ανάλυση καθαυτή και το τρίτο στην κριτική, δηλαδή τον έπαινο και τη μομφή.⁶⁰ Το κεφάλαιο παραθέτει επίσης ορισμένες σοβαρές επιφυλάξεις που ο αναγνώστης οφείλει να έχει κατά νου όταν πραγματοποιεί τέτοιες αναλύσεις: κάθε αποτέλεσμα έχει περισσότερα από ένα αίτια, κρίσιμες πληροφορίες για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων του παρελθόντος συχνά απουσιάζουν, καμιά θεωρία δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως ιερή. Ο πόλεμος διεξάγεται με πραγματικό και όχι αφηρημένο εχθρό ο οποίος αντιδρά και βεβαίως όλη η διαδικασία της ανάλυσης απαιτείται να εκτελείται διεξοδικά.⁶¹ Η τριάδα αυτή της προσωπικής εμπειρίας, των ιστορικών παραδειγμάτων και της κριτικής ανάλυσης αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ένα σύστημα «ελέγχου και ισορροπιών» στη σκέψη του Clausewitz, με

⁵⁷ Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1997), 79-80, T.G. Otte, "Educating Bellona: Carl von Clausewitz and Military Education," in Gregory Kennedy and Keith Neilson (eds), *Military Education: Past, Present, and Future*, (Westport: Praeger, 2002), 18.

⁵⁸ Peter Paret, "Clausewitz as Historian," in *Understanding War: Essays on Clausewitz and the History of Military Power*, (Princeton: Princeton University Press, 1992), 131.

⁵⁹ Clausewitz, *On War*, Βιβλίο II, 170-74, Hew Strachan, *Clausewitz's On War: A Biography*, (New York: Grove Press, 2007), 95-6 και Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 78.

⁶⁰ Clausewitz, *On War*, Βιβλίο II, 156.

⁶¹ Clausewitz, *On War*, Βιβλίο II, 157-69, Echevarria, *Clausewitz and Contemporary War*, 47, Strachan, *Clausewitz's On War*, 97 και Jon Tetsuro Sumida, 'The Relationship of History and Theory in *On War*: The Clausewitzian Ideal and Its Implications', *The Journal of Military History*, Vol. 65, No. 2 (April 2001), 340.

την κάθε μία να λειτουργεί ως αντίβαρο στα άλλα, συνεισφέροντας ταυτόχρονα σε μια μεγαλύτερη κατανόηση του όλου.⁶²

Ο Antoine-Henri Jomini υπήρξε σύγχρονος του Clausewitz με επίσης μεγάλη στρατιωτική εμπειρία στους Ναπολεόντειους Πολέμους. Το έργο του, *Σύνοψη της Τέχνης του Πολέμου*, αντίστοιχο με το *Περί του Πολέμου* του Clausewitz, στηριζόταν τόσο στην προσωπική του εμπειρία όσο και στη μακροχρόνια μελέτη των πολέμων.⁶³ Όντας ένας στρατιωτικός ιστορικός, θεωρούσε τον εαυτό του ως τον Κοπέρνικο ή τον Κολόμβο της στρατιωτικής ιστορίας, διότι έγραψε περί τους τριάντα τόμους στρατιωτικής ιστορίας.⁶⁴

Παρότι και οι δύο μεγάλοι ιστορικοί και θεωρητικοί του πολέμου εκκινούν από την ίδια αφετηρία, έχοντας παρόμοιες εμπειρίες, εντούτοις διαφέρουν σημαντικά. Ο σκοπός του *Περί Πολέμου* του Clausewitz είναι *πώς να σκεφτόμαστε* για τον πόλεμο. Ο Jomini αντιμετώπισε τη στρατηγική ως επιστήμη που υπόκειται σε συγκεκριμένες αρχές και έγραψε ένα εγχειρίδιο στο οποίο συνοψίζει τις αρχές της με σκοπό να διδάξει *πώς να κάνεις* τον πόλεμο. Εκτός από το σκοπό, διέφεραν δραματικά και στη χρήση της ιστορίας ως μέσου για το απόσταγμα της θεωρίας. Ο Jomini εξέφραζε την κλασική άποψη του δέκατου όγδοου αιώνα ότι η ιστορία ήταν μια δεξαμενή εμπειρικών δεδομένων από τα οποία κάποιος μπορούσε, με νηφάλια παρατήρηση, να αντλήσει διαχρονικές αρχές που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Η μέθοδος την οποία ο Jomini χρησιμοποίησε για την ιστορία είναι ίδια με εκείνη χάρη στην οποία ο Νεύτωνας είχε συναγάγει τις αρχές που διέπουν τον φυσικό κόσμο.⁶⁵ Ο Jomini μάλιστα διακήρυξε πως «ένας αριθμός δέκα εκστρατειών ήταν παραπάνω από ικανοποιητικός για να παρουσιάσει την εφαρμογή όλων των πιθανών αρχών του πολέμου».⁶⁶ Ενώ είχε συναγάγει όλες τις αρχές του από τους πολέμους του Μεγάλου Φρειδερίκου, επιβεβαίωσε προς μεγάλη του ικανοποίηση, ότι αυτές οι αρχές παρέμειναν ίδιες και με τους Ναπολεόντειους Πολέμους. Μάλιστα στον πρόλογο της *Σύνοψής* του δήλωσε πως είχε ανακαλύψει ήδη από τη μάχη του Φρειδερίκου στο Leuthen το 1757, το μεγαλύτερο μυστικό για την επιτυχία στην επιστήμη του πολέμου: τον υπερκερωτικό ελιγμό με το σύνολο των δυνάμεων εναντίον μιας εχθρικής πτέρυγας.⁶⁷ Πάντως αξίζει να εξάρουμε τη συμβολή του Jomini στη στρατιωτική ιστοριογραφία και την εντυπωσιακή του προσπάθεια να κάνει λιγότερο μεροληπτική και περισσότερο κριτική την παρουσίαση του πολέμου. Μέχρι τότε οι στρατιωτικοί ιστορικοί χρησιμοποιούσαν τη στρατιωτική ιστορία για να εξάρουν έναν ηγέτη ή για να τονώσουν την εθνική υπερηφάνεια μιας χώρας. Έδωσε ένα καινούργιο πρότυπο εκθέτοντας πάνω σε μια ρεαλιστική βάση το εύρος των ιστορικών δυνατοτήτων. Το έργο του για την ιστορία των ναπολεόντειων πολέμων είναι ακόμη και σήμερα πολύτιμο αν και παραγνωρισμένο, με

⁶² Antulio Echevarria, 'Clausewitz and the Nature of the War on Terror', in Hew Strachan and Andreas Herberg-Rothe, *Clausewitz in the Twenty-First Century*, (Oxford: Oxford University Press, 2007), 200.

⁶³ Για το έργο του Jomini βλ. Michael Howard, 'Jomini and the Classical Tradition', στο έργο που επιμελήθηκε ο ίδιος, *The Theory and Practice of War: Essays Presented to Captain B.H. Liddell Hart*, (London: Cassel, 1965), 3-20 και John Shy, 'Ζομινί', στο Peter Paret (επιμ.), *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής: Από τον Μακκιαβέλλι στην Πυρηνική Εποχή*, (Αθήνα: Τουρική, 2004), 177-228.

⁶⁴ Shy, 'Ζομινί', 202-03.

⁶⁵ Richard M. Swain, 'The Hedgehog and the Fox': Jomini, Clausewitz, and History', *Naval War College Review*, Vol. 43 No 4 (Autumn 1990), 102.

⁶⁶ Baron de Jomini, *Summary of the Art of War*, trans. by Major O.F. Winship and Lieut. E.E. McLean, (New York: Putnam, 1854), 13.

⁶⁷ Στο ίδιο, 12.

πολλές λεπτομέρειες χωρίς μονόπλευρη παρουσίαση, αποτέλεσμα έρευνάς του των πηγών.⁶⁸

Ο Clausewitz και ο Jomini προσέγγισαν τη μελέτη της ναπολεόντειας στρατηγικής βασιζόμενοι στην ιστορία. Χρησιμοποίησαν τον Επταετή Πόλεμο (1756 - 1763) ως σημείο αναφοράς για να κατανοήσουν καλύτερα τους πολέμους της εποχής τους. Και την ίδια μέθοδο ακολούθησαν και οι επόμενοι στρατηγιστές. Ο Alfred-Thayer Mahan και ο Julian Corbett υποστήριξαν ότι η ιστορία οφείλει να είναι η βάση πάνω στην οποία θα στηρίζονταν η θεωρία και οι αρχές της ναυτικής στρατηγικής. Ο Mahan και ο Corbett, συνέγραψαν τα πιο σημαντικά θεωρητικά έργα τους, χρησιμοποιώντας παραδείγματα από τις συγκρούσεις της Βρετανίας του δέκατου όγδοου αιώνα, για να κατανοήσουν τον ναυτικό πόλεμο του ύστερου δέκατου ένατου και του πρώιμου εικοστού αιώνα.⁶⁹

Αλλά και οι επόμενοι στρατηγιστές ήταν στρατιωτικοί ιστορικοί. Ο J.F.C. Fuller, ο Basil Liddell Hart, ο Raoul Castex και ο Alexander Svechin έγραψαν μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο υπό το φως των δικών τους εμπειριών, παρέχοντας ένα σημαντικό σύστημα με το οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε αυτόν τον πόλεμο και την επιρροή του στη μετέπειτα διεξαγωγή του πολέμου. Συνεπώς η θεωρία της στρατηγικής εξελίχθηκε σε συμφωνία με την εξέλιξη του πολέμου στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα.⁷⁰

Η στρατηγική σκέψη μέχρι το 1945 επεδίωκε να αναδείξει τη συνέχεια στους πολέμους. Ήταν ένας διάλογος μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος. Παρείχε το πλαίσιο στις τρέχουσες συγκρούσεις αντιπαραβάλλοντάς τες με εκείνες του παρελθόντος. Προϋπέθετε ότι ο πόλεμος είχε καθολική φύση και ότι, ενώ η μελέτη του ενημερωνόταν από την τωρινή εμπειρία, η αμεσότητα του παρόντος μπορούσε να αποκτήσει νόημα μόνο σε σύγκριση με το παρελθόν. Επιπλέον αναγνώριζε ότι η προσωπική εμπειρία δεν ήταν επαρκής για τη διαμόρφωση της στρατηγικής. Θεωρούσε την ιστορία απαραίτητη για να γίνει αντιληπτό τι είναι πραγματικά καινούργιο, τι έχει αλλάξει και τι εμφανίζεται ως καινούργιο ενώ ενδεχομένως δεν είναι.⁷¹

Η στρατηγική όπως την είχε ορίσει ο Clausewitz είναι η χρήση της μάχης για τους σκοπούς του πολέμου. Η χρησιμοποίηση των πυρηνικών όπλων το 1945 ανύψωσε την επίδραση της τεχνολογίας σε ένα πολύ ανώτερο επίπεδο μακριά από την τακτική αλλά και τη στρατηγική, μεταβάλλοντας τη σχέση πολέμου και πολιτικής. Ο Bernard Brodie, ο πρύτανης των πολιτών στρατηγιστών, δήλωσε μετά τη χρήση πυρηνικών: 'μέχρι τώρα ο κύριος σκοπός των ενόπλων δυνάμεων ήταν πώς να κερδίζουν τους πολέμους. Από τώρα και στο εξής το πρωταρχικό τους μέλημα πρέπει να είναι πώς να τους αποφύγουν'. Για τους μελετητές της στρατηγικής, το έργο *The Absolute Weapon* του Brodie αντιπροσωπεύει τη στιγμή κατά την οποία οι πολίτες ανέλαβαν τον έλεγχο της στρατηγικής

⁶⁸ Shy, 'Jomini', 203.

⁶⁹ Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Seapower upon History*, (Boston: Little, Brown, 1890) και Julian Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy*, (London: Longman's, 1911).

⁷⁰ J. F. C. Fuller, *The Reformation of War*, (London: Hutchinson, 1923), Basil Liddell Hart, *The Ghost of Napoleon*, (London: Faber and Faber, 1933), Raoul Castex, *Theories strategiques*, (5 vols., Paris, 1927-33) στην αγγλική εκδόθηκε μια περίληψη ως *Strategic Theories*, Eugenia Kiesling (ed. & trans.), (Annapolis: Naval Institute Press 1994) και Alexander Svechin, *Strategy*, edited by Kent D. Lee, (Minneapolis: East View, 1992, πρωτοεκδόθηκε το 1926). Οι δύο πρώτοι υπήρξαν πολυγραφοτάτοι και τα παραπάνω είναι από τα πιο σημαντικά έργα τους του μεσοπολέμου.

⁷¹ Hew Strachan, 'The Future of Strategic Studies: Lessons from the Last 'Golden Age'', 149-166 in Russell Glenn(ed), *New Directions in Strategic Thinking 2.0: ANU Strategic & Defence Studies Centre's Golden Anniversary Conference Proceedings*, (Canberra: The Australian National University Press, 2018), 152.

από τους στρατηγούς.⁷² Η έλευση των πυρηνικών εξασφάλιζε ότι, εφόσον χρησιμοποιούνταν, τα καταστροφικά αποτελέσματα τους θα ήταν ολοκληρωτικά. Για να αποσοβηθεί η καταστροφή, αναπτύχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν οι θεωρίες της αποτροπής που στόχευαν στην αποφυγή του πολέμου. Η αποτροπή καθεαυτή έγινε ο ακρογωνιαίος λίθος ενός νέου κλάδου σπουδών, των στρατηγικών σπουδών. Ωστόσο οι στρατηγικές σπουδές δεν ενδιαφέρονταν και τόσο για το τι κάνουν οι στρατοί στον πόλεμο αλλά για το πώς οι χώρες χρησιμοποιούσαν την απειλή του πολέμου στην ειρήνη.⁷³

Η στρατηγική δεν στηριζόταν πλέον στην ιστορία του πολέμου. Πολλοί από τους στρατηγιστές των δεκαετιών των 1950 και 1960 ήταν οικονομολόγοι ή προέρχονταν από άλλους επιστημονικούς κλάδους. Ο Michael Howard παρατήρησε πως από όσους ασχολούνταν με την πυρηνική στρατηγική, όσοι είχαν ιστορική παιδεία, επιχειρηματολογούσαν καλύτερα.⁷⁴ Από τους στρατηγιστές πάντως της πυρηνικής εποχής εκείνος με τη μεγαλύτερη επιρροή ήταν άλλος ένας οικονομολόγος, ο Thomas Schelling. Ο Schelling έφερε στη στρατηγική την οπτική των κοινωνικών επιστημών, της θεωρίας παιγνίων και των μαθηματικών.⁷⁵

Η έννοια της στρατηγικής πλέον άλλαξε. Η συμβατική στρατηγική ήταν στρατηγική της δράσης, προετοιμαζόταν για τον πόλεμο και έθετε σε εφαρμογή αυτές τις προετοιμασίες. Η πυρηνική στρατηγική ήταν μία στρατηγική της αποθάρρυνσης, για να προλάβει τον πόλεμο. Η μελέτη της στρατηγικής μετακινήθηκε από τη βιωματική, στηριζόμενη στην εμπειρία, στην εντελώς θεωρητική κατεύθυνση. Η στρατηγική τώρα εστίασε στο να βρει μία νέα μεθοδολογία, με την κατασκευή σεναρίων, χρησιμοποιώντας μαθηματικά και θεωρία πιθανοτήτων. Πράγματι η ίδια μεθοδολογία ενίοτε έδινε την εντύπωση ότι αποτελεί τον λόγο ύπαρξης της στρατηγικής σκέψης. Τέλος, η πυρηνική στρατηγική εγκατέλειψε και την ιδέα της νίκης.⁷⁶

Ο Hew Strachan έχει επισημάνει ότι οι πόλεμοι στο Ιράκ και το Αφγανιστάν στην αυγή του εικοστού πρώτου αιώνα διεξήχθησαν χωρίς στρατηγική και τούτο δεν οφειλόταν μόνο στο ότι η στρατηγική δεν είχε ανακάμψει από τον Ψυχρό Πόλεμο. Στη δεκαετία του 1990 τα πυρηνικά και η πυρηνική αποτροπή έπαψαν να κυριαρχούν στη στρατηγική. Το στρατηγικό λεξιλόγιο του Ψυχρού Πολέμου, αμοιβαία τρωτότητα, διπολική ισορροπία, έλεγχος εξοπλισμών, έφυγε από την επικαιρότητα. Οι στρατηγικές σπουδές αντικαταστάθηκαν εν πολλοίς από τις σπουδές ασφαλείας, οι οποίες πολλές φορές περιλαμβάνουν τα πάντα όσα έχουν σχέση με την εξωτερική, ακόμη και την εσωτερική πολιτική, μίας χώρας. Απαιτούν την εξοικείωση με τη γεωγραφία, το περιβάλλον, την ενέργεια, το διεθνές δίκαιο, το δίκαιο του πολέμου. Το πεδίο που συνήθως απουσιάζει παντελώς είναι η ιστορία. Η κλασική στρατηγική είχε τις ρίζες της στην ιστορία, με άλλα λόγια στην πραγματικότητα και όχι σε αφηρημένες έννοιες. Η ιστορία όμως είναι

⁷² Bernard Brodie, 'The Absolute Weapon', ανατυπωμένο στη συλλογή Thomas Mahnken και Joseph Maiolo (eds.), *Strategic Studies: A Reader*. (London: Routledge, 2014), 210.

⁷³ Hew Strachan, *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 36.

⁷⁴ Reid, 'Michael Howard and the Evolution of Modern War Studies', 891-92.

⁷⁵ Ο Thomas Schelling, *Arms and Influence*, (New Haven: Yale University Press, 1966), έγραψε το πιο εμβληματικό ίσως έργο στρατηγικής της πυρηνικής εποχής. Για μια συζήτηση για τη συμβολή του στη στρατηγική, βλ. Robert Ayson, *Thomas Schelling and the Nuclear Age: Strategy as Social Science*, (London: Frank Cass, 2004)

⁷⁶ Andrew Bacevich, 'Strategic Studies: In From the Cold', *SAIS Review*, Vol. 13, No 2, (Summer-Fall 1993), 11-23, Strachan, *The Direction of War*: 36-7 και Lawrence Freedman, 'Social Science and the Cold War', *Journal of Strategic Studies*, Vol. 38, No. 4, (October 2015), 554-574.

απαραίτητη για να τοποθετήσει τις θεωρίες σε ένα πλαίσιο.⁷⁷ Βεβαίως πολλοί πολιτικοί επιστήμονες χρησιμοποιούν την ιστορία, συνήθως όμως, όπως τους κατηγορούν οι ιστορικοί, επιλεκτικά, μαζεύοντας τα ωραιότερα λουλούδια από τον κήπο της ιστορίας.⁷⁸ Από την άλλη βεβαίως και η ιστορία είναι πολύ σημαντική για να την αφήσουμε στους ιστορικούς, τουλάχιστον όσον αφορά τη στρατηγική.⁷⁹ Η σπουδή της στρατηγικής απαιτεί δια- και πολυ-θεματική προσέγγιση, από την οποία όμως δεν μπορεί να απουσιάζει η ιστορία.

Η Στρατιωτική Ιστορία και η Μόρφωση των Αξιωματικών

Το στρατιωτικό ένστικτο της απόκτησης εμπειρίας από τις προηγούμενες γενιές μέσω της ιστορίας φθάνει μέχρι τον Όμηρο. Ο Μέγας Αλέξανδρος και πολλοί άλλοι στρατηγοί μέχρι τη νεωτερική εποχή εμπνεύστηκαν και έμαθαν από την Ιλιάδα και τα έργα νεότερων ιστορικών στη συνέχεια. Ο Ναπολέων δήλωσε ότι το μυστικό της στρατιωτικής επιτυχίας του μέλλοντος βρίσκεται στο παρελθόν και ότι ο ίδιος το απέκτησε σπουδάζοντας τους Μεγάλους Στρατηλάτες, από το Μεγάλο Αλέξανδρο έως το Μεγάλο Φρειδερίκο.⁸⁰ Η εφαρμογή της ιστορίας ως μέσου για τη στρατιωτική διδασκαλία γενικεύθηκε το δέκατο ένατο αιώνα και αντανάκλα την επαγγελματοποίηση των στρατών αλλά και της μάθησης. Τις βάσεις για τη διδασκαλία της ιστορίας έθεσαν και πάλι ο Clausewitz και ο Jomini.

Ο Clausewitz στα δύο πρώτα βιβλία του *Περί Πολέμου*, μετέτρεψε την ερμηνευτική του προσέγγιση για τη σπουδή του πολέμου σε μία παιδαγωγική θεωρία, θεωρία της μόρφωσης στην ουσία στη στρατιωτική ηγεσία.⁸¹ Ο Clausewitz πριν ακόμη από τη συγγραφή του *Περί Πολέμου*, είχε ασχοληθεί δύο φορές με τα ζητήματα της μόρφωσης. Το 1807 συνέγραψε ένα δοκίμιο για τον Ελβετό παιδαγωγό Johann Pestalozzi, τη σχολή του οποίου είχε επισκεφθεί στην Ελβετία μετά την επιστροφή από την αιχμαλωσία του στη Γαλλία. Ο Pestalozzi δημιούργησε μία θεωρία ότι οι μαθητές μαθαίνουν γρηγορότερα από μόνοι τους, αν τους επιτρέπεται να δοκιμάσουν ένα πράγμα προτού μάθουν το όνομά του.⁸²

Τη δεύτερη φορά, μετά από δώδεκα χρόνια, το 1819, ο Clausewitz υπέβαλε υπόμνημα στον υπουργό πολέμου για το πρόγραμμα σπουδών της Σχολής Πολέμου (Allgemeine Kriegsschule), της οποίας είχε γίνει διευθυντής, χωρίς όμως αρμοδιότητες για

⁷⁷ Isabelle Duyvesteyn and Jeffrey Michaels, 'Revitalizing Strategic Studies in an Age of Perpetual Conflict', *Orbis*, (Winter 2016), 22-35 και Strachan, *The Direction of War*, 41—2.

⁷⁸ Ακόμα και ο Colin Gray που είναι πολιτικός επιστήμονας παραδέχεται, ευγενικά πως οι σύγχρονες στρατηγικές σπουδές είναι επιφυλακτικές απέναντι στην ιστορία, Colin Gray, *Strategy and History: Essays on Theory and Practice*, (Abingdon: Routledge, 2006), 55-6.

⁷⁹ Για μια θεώρηση της σχέσης της στρατηγικής με την ιστορία από την πλευρά της πολιτικής επιστήμης, βλ. Constantinos Koliopoulos, 'Historical Approaches to Security/Strategic Studies' στο Robert A. Denemark and Renée Marlin-Bennett (eds), *The International Studies Encyclopedia*, (New York: Oxford University Press, 2017)

⁸⁰ Bruno Colson (ed.), *Napoleon: On War*, (Oxford: Oxford University Press, 2015), 111.

⁸¹ Otte, 'Educating Bellona', 22.

⁸² Για τον Pestalozzi βλ. Joy Palmer (ed.), *Fifty Major Thinkers on Education: From Confucius to Dewey*, (London: Routledge, 2001) και Daniel Tröhler, *Pestalozzi and the Educationalization of the World*, (New York: Palgrave Macmillan, 2013).

την εκπαίδευση.⁸³ Με το υπόμνημά του ο Clausewitz πρότεινε η διδασκαλία να μη γίνεται μόνο με διαλέξεις, που παρακολουθούν παθητικά οι σπουδαστές, αλλά με την λεγόμενη *εφαρμοστική μέθοδο (applicatory method)* του Pestalozzi, σύμφωνα με την οποία ο σπουδαστής μετατρέπεται από παθητικό ακροατή σε ενεργό συμμετέχοντα. Στο μάθημα της γεωγραφίας για παράδειγμα, ο σπουδαστής δεν έπρεπε να μαθαίνει απομνημονεύοντας τα βουνά και τα ποτάμια μίας περιοχής, αλλά κατασκευάζοντας μοντέλα από πηλό και χάρτες του εδάφους, γράφοντας εργασίες για τα φυσικά χαρακτηριστικά και την επίδρασή τους στους κατοίκους και, τέλος, ταξιδεύοντας και παρατηρώντας. Από το να έχεις τους σπουδαστές να αποκτούν αφηρημένη γνώση με αποστήθιση, πρότεινε ο Clausewitz, η Σχολή όφειλε να αναπτύξει το δυναμικό κάθε σπουδαστή κατευθύνοντας και διεγείροντας το ενδιαφέρον του να αναζητήσει ο ίδιος και ανεξάρτητα τη γνώση. Οι αλλαγές που εισηγήθηκε ο Clausewitz δεν έγιναν τότε αποδεκτές αλλά το 1826 η Σχολή υιοθέτησε την εφαρμοστική μέθοδο. Έπρεπε όμως να φθάσουμε μέχρι τη δεκαετία του 1860 για την πλήρη εφαρμογή της μεθόδου.⁸⁴ Ωστόσο από την εποχή του Scharnhorst, η διδασκαλία της στρατιωτικής ιστορίας κατείχε κεντρική θέση στο πρόγραμμα σπουδών της Σχολής Πολέμου, η οποία και συνεχίστηκε.⁸⁵

Επανερχόμενοι στο *Περί Πολέμου*, θα ασχοληθούμε και πάλι με το δεύτερο βιβλίο, αυτή τη φορά ωστόσο για τη χρησιμότητα της στρατιωτικής ιστορίας στη μόρφωση των αξιωματικών. Ο Clausewitz κατέρριψε τις επιστημονικές βλέψεις της στρατιωτικής θεωρίας των συγχρόνων του και τις καθολικές αρχές που υποτίθεται ότι επικύρωναν. Ταυτόχρονα όμως ο Clausewitz ισχυρίστηκε ότι 'τα ιστορικά παραδείγματα επεξηγούν τα πάντα και παρέχουν την καλύτερη απόδειξη των εμπειρικών επιστημών', ειδικά όσον αφορά στην πολεμική τέχνη.⁸⁶ Η προσέγγιση του Clausewitz στη χρήση της ιστορίας βασιζόταν σε δύο κύριες υποθέσεις: η πρώτη έχει σχέση με το πώς μία τέτοια μελέτη αναμένεται να μορφώσει. Η δεύτερη αφορά στο είδος της ιστορίας που απαιτείται για να καλύψει αυτή τη μελέτη. Όσον αφορά στην πρώτη ο Clausewitz απέρριπτε τη χρήση της ιστορίας για να αποκομίσουμε ρυθμιστικούς κανόνες για το πώς πρέπει να ενεργήσουμε. Ο Clausewitz θεωρούσε ότι η ιστορία, όπως εκείνη τουλάχιστον της εποχής του, δεν ήταν ικανή για να διατηρήσει το βάρος της απόδειξης που απαιτούταν για να δικαιολογήσει τέτοιες γενικεύσεις.⁸⁷

Αντίθετα για τον Clausewitz η πρωταρχική χρησιμότητα της ιστορίας βρισκόταν στο να δώσει τη δυνατότητα στον επίδοξο ηγέτη να επαναδιεξαγάγει τις μάχες και τις εκστρατείες στο μυαλό του, με όλη την αβεβαιότητα και την επίδραση του τυχαίου και του κινδύνου, ώστε να αρχίσει να αισθάνεται το αποτέλεσμα των πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων των αποφάσεων, των ενεργειών και των γεγονότων στον πραγματικό κόσμο. Πίστευε ότι η θεωρία κατείχε μία θέση σε αυτή τη διαδικασία, όχι βεβαίως τον απλοποιημένο και ρυθμιστικό ρόλο που της απέδιδαν οι σύγχρονοί του von Bülow και Jomini. Μάλλον η ζωτική λειτουργία της θεωρίας ήταν να καταστήσει τον σοβαρό μελετητή

⁸³Peter Paret, *Clausewitz and the State: The Man, His Theories and His Times*, (Princeton: Princeton University Press, 2007), 181-186 και Otte, "Educating Bellona", 22.

⁸⁴ Paret, *Clausewitz and the State*, 272-82.

⁸⁵ Στο ίδιο, 275, υποσημείωση 2.

⁸⁶ Clausewitz, *On War*, 170.

⁸⁷ Richard Hart Sinnreich, 'Awkward Partners: Military History and American Military Education', στο Murray and Sinnreich (eds.), *The Past as Prologue*, 70.

ικανό να εξάγει λογικά συμπεράσματα με τα οποία να γεφυρώσει τα αναπόφευκτα κενά στην ιστορική γνώση.⁸⁸

Πάνω απ' όλα, ο Clausewitz πίστευε ότι ο σκοπός της μελέτης του πολέμου ήταν να ακονίσει την κρίση πριν τη μάχη, όχι να υπαγορεύσει τις αποφάσεις κατά τη διάρκειά της. Ήταν ανένδοτος στο ότι η σπουδή της στρατιωτικής θεωρίας και κατ' επέκταση της στρατιωτικής ιστορίας, όφειλε να αποσκοπεί στο να μορφώσει 'το μυαλό του μελλοντικού διοικητή, ή ακριβέστερα να τον καθοδηγήσει στην αυτομόρφωσή του, όχι να τον συνοδεύσει στο πεδίο της μάχης'.⁸⁹

Για να αποκτήσει όμως κάποιος την έμμεση εμπειρία από το χάος του πολέμου, που ο Clausewitz είχε κατά νου, δεν αρκούσε η χρήση συμπυκνωμένων ή περιληπτικών παραδειγμάτων. Ένα γεγονός το οποίο αγγίζουμε ελαφρώς, επέμενε, 'αντί να το μελετούμε λεπτομερώς, μοιάζει σαν να κοιτάζουμε ένα αντικείμενο από απόσταση. Είναι αδύνατο να ξεχωρίσουμε οποιαδήποτε λεπτομέρεια και μας φαίνεται το ίδιο από όποια γωνία και αν το κοιτάζουμε'.⁹⁰ Για τον ίδιο δε λόγο απέρριπτε και τη χρήση πολλών παραδειγμάτων για να αντισταθμίσουν την έλλειψη βάθους. Η γνώση, παρατήρησε ο Clausewitz, 'μπορεί να αποκτηθεί μόνο μέσω της κριτικής ικανότητας και με τη χρήση της κρίσεως για την παρατήρηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των πραγμάτων'.⁹¹ Το φυσικό ταλέντο εξασκείται στον πραγματικό πόλεμο, εν τη απουσία του όμως ο Clausewitz πίστευε πως το ταλέντο ενός ανώτατου διοικητή μπορούσε να βελτιωθεί τεχνητά 'με τη μελέτη, τη σκέψη και τον αναστοχασμό'.⁹²

Ο Jomini βρίσκεται στην αντίθετη πλευρά από τον Clausewitz, διαβεβαιώνοντας ότι 'οι σωστές θεωρίες, που στηρίζονται στις ορθές αρχές, που υποστηρίζονται από τα πραγματικά γεγονότα των πολέμων και προστίθενται σε ακριβή στρατιωτική ιστορία, διαμορφώνουν το πραγματικό σχολείο για να διδαχθούν οι στρατηγοί'. Ο Jomini είναι ο πρώτος που συστηματοποίησε αυτή την αντίληψη, ότι δηλαδή η ιστορία προσκομίζει τα πειστήρια από τα οποία συνάγουμε τις αρχές του πολέμου και της στρατηγικής. Απαριθμεί δε τους δέκα παράγοντες που 'παρέχουν την ουσιαστική βάση για τη στρατιωτική πολιτική που πρέπει να υιοθετήσει μία συνετή κυβέρνηση' και 'τα δεκατρία σημεία που ασπάζεται η στρατηγική'.⁹³ Οι κίνδυνοι διεξαγωγής πολέμου χρησιμοποιώντας τα στοιχεία από τους καταλόγους του Jomini είναι προφανείς και αρκετά σημαντικοί: ακόμη και στην εποχή του Jomini, μία χώρα μπορούσε να εκπληρώνει 'τις δώδεκα βασικές συνθήκες που κάνουν ένα τέλειο στρατό', παρά ταύτα ωστόσο να χάσει στο πεδίο της μάχης.⁹⁴ Οι κατάλογοι εν τούτοις με αρχές του πολέμου βρήκαν απήχηση σε όλους σχεδόν τους στρατούς και στις αρχές του εικοστού αιώνα συστηματοποιήθηκαν περισσότερο από τον Fuller και χρησιμοποιούνται ευρέως μέχρι σήμερα.⁹⁵

⁸⁸ Στο ίδιο και Sumida, 'The Relationship of History and Theory in *On War*, 339.

⁸⁹ Clausewitz, *On War*, 141.

⁹⁰ Στο ίδιο, 172.

⁹¹ Στο ίδιο, 146.

⁹² Στο ίδιο.

⁹³ Τα τρία αποσπάσματα από το Jomini, *Summary of the Art of War*, 329, 60-2 και 78-9 αντίστοιχα.

⁹⁴ Στο ίδιο 57-8 και Gooch, 'History and the Nature of Strategy', 136.

⁹⁵ Για τις αρχές του πολέμου υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία, J.F.C. Fuller, *The Foundations of the Science of War*. (London: Hutchinson, 1926), John Alger, *The Quest for Victory: The History of the Principles of War*, (Westport: Greenwood Press, 1982), Zvi Lanir, 'The 'Principles of War' and Military Thinking', *Journal of Strategic Studies*, Vol.16, No.1 (March 1993), 1-17, Robert Leonhard, *The Principles of War for the Information Age*, (Novato: Presidio Press, 1998), Anthony McIvor (ed.), *Rethinking the Principles of War*,

Ο Jomini πάντως με τη *Σύνοψη* του, βρήκε τη θέση του τον επόμενο αιώνα στα προγράμματα σπουδών όλων σχεδόν των σχολών πολέμου. Είναι πολύ πιθανό επομένως ο Clausewitz να απογοητευόταν, μολονότι δεν θα αιφνιδιαζόταν, αν μάθαινε όπως ένας συγγραφέας μας πληροφορεί, ότι «πολλοί στρατηγοί του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου πήγαιναν στη μάχη με το ξίφος στο ένα χέρι και τη *Σύνοψη της Τέχνης του Πολέμου* του Jomini στο άλλο». ⁹⁶ Αντίθετα ο Clausewitz έγινε ευρύτερα γνωστός μετά την εύληπτη μετάφραση στα αγγλικά που έκανε ο Howard με τον Paret το 1976.

Πουθενά η χρησιμοποίηση της στρατιωτικής ιστορίας για την εκπαίδευση των αξιωματικών δεν έφθασε σε τέτοια επίπεδα και δεν συστηματοποιήθηκε περισσότερο, όσο στη Γερμανία του δευτέρου μισού του δεκάτου ενάτου αιώνα όταν αρχηγός του γενικού επιτελείου στρατού ήταν ο Moltke. Είδαμε στην αρχή την άποψη του Moltke για τη συγγραφή της ιστορίας και το ιστορικό τμήμα του γερμανικού επιτελείου. Ο Moltke πίστευε πως η ενδελεχής μελέτη της στρατιωτικής ιστορίας πρόσφερε ένα από τα καλύτερα υποκατάστατα της άμεσης εμπειρίας του πολέμου που ήταν διαθέσιμα στην ειρηνική περίοδο. Η στρατιωτική ιστορία διδασκόταν στη Σχολή Πολέμου (που είχε μετονομασθεί σε Kriegsakademie) και αποτελούσε τη βάση για τα πολεμικά παίγνια και τα επιτελικά ταξίδια (staff rides). ⁹⁷

Στην καρδιά του γερμανικού στρατού βρισκόταν το Γενικό Επιτελείο του, στην καρδιά του Γενικού Επιτελείου ήταν η Σχολή Πολέμου, στην καρδιά του προγράμματος σπουδών της οποίας βρισκόταν η στρατιωτική ιστορία. ⁹⁸ Είναι ενδεικτικός ο χρόνος ο οποίος αφιερωνόταν στη διδασκαλία της ιστορίας, στρατιωτικής αλλά και γενικής, στην τριετούς φοίτησης Kriegsakademie. Το 1871 η ιστορία διδασκόταν έξι ώρες από τις τριάντα έξι συνολικά ώρες διδασκαλίας την εβδομάδα και στα τρία έτη, δηλαδή καταλάμβανε το δεκαεπτά περίπου τοις εκατό του συνολικού χρόνου διδασκαλίας. Το 1912 η ιστορία διδασκόταν επτά από τις είκοσι δύο περίπου ώρες εβδομαδιαίως, δηλαδή αποτελούσε το τριάντα τοις εκατό του συνολικού χρόνου διδασκαλίας, κατέχοντας τη δεύτερη θέση μετά την τακτική. ⁹⁹

Η ιστορία διδασκόταν σύμφωνα με την εφαρμοστική μέθοδο, που είχε εισαχθεί όπως είδαμε στη Σχολή από το 1826, βρίσκοντας μετά από σαράντα χρόνια στο πρόσωπο του Verdy du Vernois τον καλύτερο εκπρόσωπό της. Ο du Vernois πίστευε ότι η σπουδή της στρατιωτικής ιστορίας μπορούσε να δώσει απαντήσεις σε όλες τις ερωτήσεις που είχαν σχέση με τη διεξαγωγή του πολέμου και η άποψή του αντανάκλασε την γενική πίστη του

(Annapolis: Naval Institute Press, 2005) και Jan Angstrom and J. J. Widen, 'Adopting a Recipe for Success: Modern Armed Forces and the Institutionalization of the Principles of War', *Comparative Strategy*, Vol. 31, No 3, (July 2012), 263–85.

⁹⁶ Brig. J. D. Hittle, 'Introduction' in *Jomini and His Summary of the Art of War* in Curtis Brown, *Roots of Strategy: Book 2*, (Mechanicsburg: Stackpole Books, 1987), 396. Η Carol Reardon, *With a Sword in One Hand and Jomini in the Other: The Problem of Military Thought in the Civil War North*, (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2012), πραγματεύεται στην κυριολεξία αυτό το θέμα.

⁹⁷ Τα προβλήματα των επιτελικών ταξιδιών του Moltke κυκλοφόρησαν στη Βρετανία ως *The Prussian Grand General Staff* (ed.), *Moltke's Tactical Problems from 1858 to 1882*, (London: Allen, 1894). Βλ. και Peter Caddick-Adams, *Footsteps across Time: The Evolution, Use and Relevance of Battlefield Visits to the British Armed Forces*, (Cranfield University: PhD Dissertation, 2010), 165.

⁹⁸ Cohen and Gooch, *Military Misfortunes*, 36.

⁹⁹ Stephen Clemente, *For King and Kaiser! The Making of the Prussian Army Officer, 1860-1914*, (New York: Greenwood Press, 1992), 176-180, Martin van Creveld, *The Training of Officers: From Military Professionalism to Irrelevance*, (New York: The Free Press, 1990), 22-25, Christian Millotat, *Das preussisch-deutsche Generalstabssystem: Wurzeln, Entwicklung, Fortwirken*, (Zürich: Hochschulverlag AG, 2000), 86-87.

δέκατου ενάτου αιώνα στην ίδια την ιστορία.¹⁰⁰ Η μέθοδος που είχε καθιερωθεί στη Σχολή από το τέλος της δεκαετίας του 1860, περιλάμβανε την 'είσοδο' σε μία ιστορική κατάσταση και την ανάπτυξη μίας λύσης σε ένα τακτικό ή στρατηγικό πρόβλημα του παρελθόντος. 'Η ίδια η διαδικασία', έλεγε ο du Vernois 'είναι πολύ απλή. Χρειάζεται απλώς να διαβάσουμε ιστορία για να εντοπίσουμε μία ειδική κατάσταση που απεικονίζει ένα ενδιαφέρον ή ειδικό ζήτημα, στη συνέχεια να το αναλύσουμε και να περιγράψουμε εν συντομία τις απαιτούμενες διαταγές'. Στην πράξη, η μέθοδος υπογράμμιζε τρεις αρχές: πρώτον, σύλληψη του τακτικού ή στρατηγικού προβλήματος από την πλευρά των πραγματικών συμμετασχόντων. Δεύτερον, κριτική των αποφάσεων των συμμετασχόντων, ανεξάρτητα από την επιτυχία ή αποτυχία τους. Τρίτον, λήψη των αποφάσεων της υπό μορφή παρουσίασης πιθανών εναλλακτικών τρόπων ενεργείας.¹⁰¹

Η μέθοδος του du Vernois γνώρισε ευρεία αποδοχή και πέρα από τη Γερμανία, στη Βρετανία, τη Γαλλία, και τις ΗΠΑ. Ωστόσο, όταν κορυφώθηκε η χρήση της εφαρμοστικής μεθόδου στην Αμερική, στη Γερμανία είχε ξεθωριάσει και αντικατασταθεί από πιο προωθημένες μεθόδους, όπως ασκήσεις με παιχνίδι ρόλων, ελεύθερα πολεμικά παίγνια και ασκήσεις λήψης αποφάσεων.¹⁰² Σήμερα το Harvard Business School χρησιμοποιεί την εφαρμοστική ως μέθοδο διδασκαλίας με βάση περιπτώσεις που οδηγούν στη λήψη αποφάσεων (case forcing decisions), χωρίς να αναφέρεται στη γερμανική καταγωγή της.¹⁰³ Ενώ το Marine Corps University έχει υιοθετήσει επιτυχώς αυτή τη μέθοδο (case method), αναγνωρίζοντας τις γερμανικές ρίζες της.¹⁰⁴

Στο γερμανικό στρατό του δέκατου ενάτου αιώνα ο όρος 'πολεμικά παίγνια' (Kriegsspiele) χρησιμοποιούταν υπό μία μάλλον ευρεία έννοια, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που περιλάμβανε καθαυτό πολεμικά παίγνια, ασκήσεις επί χάρτου, επιτελικές ασκήσεις, εκπαιδευτικές εκδρομές, ασκήσεις στρατηγείων, ασκήσεις επί αμμοδόχου και επιτελικά ταξίδια. Κάποια από αυτά τα Kriegsspiele ήταν βασισμένα πάνω σε υποθετικά σενάρια, κάποια άλλα έκαναν εκτεταμένη χρήση της ιστορίας, περιλαμβάνοντας μακρές επισκέψεις στα πραγματικά πεδία περασμένων μαχών.¹⁰⁵ Όλες αυτές οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες ανάγονται στην εποχή του Μεγάλου Φρειδερίκου, ο οποίος πήγαινε τους επιτελείς του στο πραγματικό έδαφος, πάνω στα άλογα (εξού και ο όρος staff rides).¹⁰⁶

Τα επιτελικά ταξίδια όμως συστηματοποιήθηκαν στη Γερμανία έναν αιώνα αργότερα, όταν αρχηγοί του γενικού επιτελείου ήταν ο Moltke και ο Schlieffen. Τασσόμενος υπέρ της πρακτικής εφαρμογής της ιστορικής γνώσης, ο Moltke αντιμετώπιζε τη στρατιωτική ιστορία

¹⁰⁰ Julius von Verdy du Vernois, *Kriegsgeschichtliche Studien nach der applikatrischen Methoden. 1. Heft. Taktische Details aus der Schlacht von Custoza am 24 Juni 1866*, (Berlin: Mittler und Sohn, 1876)

¹⁰¹ Julius von Verdy du Vernois, *A Tactical Study, Based on the Battle of Custoza, 24th of June, 1866*, trans. G. F. R. Henderson, (London: Gale & Polden, 1894), ix και Echevarria, "Heroic History and Vicarious War, 583.

¹⁰² Jörg Muth, *Command Culture: The U.S. Army and Officer's Selection and Education in the United States and Germany, 1901-1940, and the Consequences for World War II* (Denton: University of North Texas Press, 2011), 116.

¹⁰³ Website of "The HBS Case Method" <http://www.hbs.edu/mba/academic-experience/Pages/the-hbs-case-method.aspx>.

¹⁰⁴ Bruce Gudmundsson, *Decision-Forcing Cases* (Quantico: Marine Corps University, 2014).

¹⁰⁵ David Ian Hall, 'The Modern Model of the Battlefield Tour and Staff Ride: Post-1815 Prussian and German Traditions', *Defence Studies*, Vol. 5, No. 1 (March 2005), 37-8.

¹⁰⁶ David Fraser, *Frederick the Great* (London: Allen Lane, 2000), 44-50

ως ένα εργαλείο το οποίο θα εξόπλιζε τους επιτελείς για να αντιμετωπίσουν τις διάφορες πιθανές περιπτώσεις στον πόλεμο. Τα επιτελικά ταξίδια ήταν ένα πρόγραμμα διδασκαλίας για να δοκιμάσει την ικανότητα των επιτελών όχι μόνο στην επίλυση προβλημάτων αλλά και να εξετάσει πώς ο χαρακτήρας και η προσωπικότητά τους αντιδρούσε υπό πίεση. Οι συμμετέχοντες έπρεπε να αναλογισθούν τις ενέργειες των τότε ηγετών στο πεδίο της μάχης, πώς ενήργησαν και πώς το επιτελείο τους μετέτρεψε τις ιδέες τους σε διαταγές. Επιπλέον όφειλαν να προτείνουν εναλλακτικές επιλογές και να προσθέσουν τις δικές τους παρατηρήσεις.¹⁰⁷ Τους Γερμανούς μιμήθηκαν και άλλες χώρες, ειδικά μετά τη νίκη τους επί της Γαλλίας το 1871. Οι Ρώσοι άρχισαν τα επιτελικά ταξίδια από το 1875, οι Βρετανοί το 1895 και οι Αμερικανοί το 1906.¹⁰⁸

Στην περίοδο του Μεσοπολέμου συνεχίσθηκαν από τους στρατούς των μεγάλων δυνάμεων τόσο τα επιτελικά ταξίδια, όσο και η διδασκαλία του ορθόδοξου μοντέλου της στρατιωτικής ιστορίας. Με την εξαίρεση ίσως των Γερμανών, η μηχανοκίνηση και ο ολοκληρωτικός βιομηχανικός πόλεμος δεν αντανάκλωνταν στη διδασκαλία της στρατιωτικής ιστορίας. Αυτή η έλλειψη εκσυγχρονισμού και προσαρμογής αποτέλεσε αντικείμενο της σφοδρής κριτικής εκ μέρους των στρατιωτικών διανοουμένων του Μεσοπολέμου όπως ο Fuller και ο Liddell Hart.¹⁰⁹

Μεταπολεμικά, η στρατιωτική ιστορία, όπως και η στρατηγική που είδαμε προηγουμένως, υπέκυψε στις υποτιθέμενες περισσότερο επαληθεύσιμες συνταγές της πολιτικής επιστήμης και της ανάλυσης συστημάτων. Η στρατιωτική ιστορία χρησίμευε μόνο ως το βολικό αμόνι πάνω στο οποίο σφυρηλατούνταν οι θεωρίες της μελλοντικής σύγκρουσης, οι οποίες είχαν δημιουργηθεί χωρίς αναφορά στο παρελθόν. Στις στρατιωτικές ακαδημίες η μελέτη της στρατιωτικής ιστορίας παρέδωσε το κύρος αλλά και τους πόρους της στις κοινωνικές επιστήμες, ενώ στις σχολές πολέμου η σπουδή των παραδοσιακών εκστρατειών σχεδόν εγκαταλείφθηκε προς όφελος ανάπτυξης στρατηγικής πολιτικής.¹¹⁰ Ο πόλεμος του Βιετνάμ χειροτέρεψε την κατάσταση. Η αυξημένη εξάρτηση από τα εργαλεία της ανάλυσης συστημάτων και η εμμονή με τους ποσοτικούς δείκτες της στρατιωτικής απόδοσης εκτόπισαν το επαγγελματικό ενδιαφέρον στην κλασική επιχειρησιακή και στρατηγική θεωρία και την ιστορία την οποία αντανάκλουσαν.¹¹¹ Η αναγέννηση της στρατιωτικής ιστορίας στη στρατιωτική μόρφωση άρχισε τη δεκαετία του 1970 και συμβάδισε με αντίστοιχες εξελίξεις στο ακαδημαϊκό πεδίο. Στις ΗΠΑ, που μεταπολεμικά ανέλαβαν το ρόλο της 'Μέκκας' της στρατιωτικής σκέψης, τον οποίο κατείχε η Γερμανία προπολεμικά, η ήττα στο Βιετνάμ δημιούργησε την αίσθηση ότι αντανάκλουσε την παρακμή του στρατιωτικού επαγγελματισμού. Το μεταρρυθμιστικό κλίμα που δημιουργήθηκε μέσα και έξω από το στρατό, η στροφή προς τον συμβατικό πόλεμο μετά το Βιετνάμ και η υιοθέτηση στη συνέχεια του επιχειρησιακού επιπέδου του πολέμου,

¹⁰⁷ Peter Caddick-Adams, *Footsteps across Time*, 165 και Hall, 'The Modern Model of the Battlefield Tour and Staff Ride', 41-2.

¹⁰⁸ Guillaume Lasconjarias, *The Staff Ride: Using History to Build Leaders*, (Rome: NATO Defence College, Eisenhower Paper No 3, 2014), 4. Για τον Βρετανικό στρατό βλ. Peter Caddick-Adams, 'Footprints in the Mud: The British Army's Approach to the Battlefield Tour Experience', *Defence Studies*, Vol. 5, No. 1 (March 2005), 15-26 και για τον Αμερικανικό, Eugene Kiesling, 'The United States Army's Historical Staff Rides: History and Historiography', *Defence Studies*, Vol. 5, No. 1 (March 2005), 48-58.

¹⁰⁹ Evans, 'Military History in the Education of Western Army Officers', 138.

¹¹⁰ Sinnreich, 'Awkward Partners', 59 και Antulio Echevarria, 'American Operational Art, 1917-2008' στο John Andreas Olsen και Martin van Creveld (eds), *The Evolution of Operational Art: From Napoleon to the Present*, (Oxford: Oxford University Press, 2010), 154.

¹¹¹ Στο ίδιο και van Creveld, 'Thoughts on Military History', 553.

οδήγησαν και στην αναγέννηση του ενδιαφέροντος για τη στρατιωτική ιστορία.¹¹² Ο Ναύαρχος Stansfield Turner όταν ανέλαβε διοικητής στη Ναυτική Σχολή Πολέμου το 1972, επανέφερε την ιστορία στο κέντρο της διδασκαλίας περί πολέμου. Ο ίδιος εισήγαγε και τη διδασκαλία του Πελοποννησιακού Πολέμου του Θουκυδίδη ως κύριου μαθήματος, που αργότερα υιοθέτησαν και τα πανεπιστήμια.¹¹³ Στη Σχολή Διοίκησης και Επιτελών ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Σπουδών Μάχης (Combat Studies Institute – CSI) το 1979, το οποίο επάνδρωσαν ιστορικοί πολίτες και στρατιωτικοί με σκοπό να διεξαγάγουν ιστορική έρευνα στις στρατιωτικές επιχειρήσεις.¹¹⁴

Οι στρατιωτικοί ιστορικοί έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στο θεωρούμενο ως κορυφαίο και πιο καινοτόμο γεγονός στην αναγέννηση της στρατιωτικής μόρφωσης στο τέλος του εικοστού αιώνα, την ίδρυση δηλαδή των σχολών προκεχωρημένων πολεμικών σπουδών. Αυτά τα σχολεία ιδρύθηκαν από ανώτατους αξιωματικούς με ιστορική γνώση και ακαδημαϊκούς ιστορικούς, εμπνευσμένους από την αναβίωση της στρατιωτικής ιστοριογραφίας και το ενδιαφέρον για το επιχειρησιακό επίπεδο του πολέμου και την επιχειρησιακή τέχνη.¹¹⁵

Το πρώτο από αυτά τα ιδρύματα είναι το Σχολείο Προκεχωρημένων Στρατιωτικών Σπουδών (School of Advanced Military Studies – SAMS) του αμερικανικού στρατού, που ξεκίνησε το 1983. Το σχολείο έχει ετήσια διάρκεια και απέκτησε τέτοια φήμη ώστε το μιμήθηκαν και οι άλλοι κλάδοι οι οποίοι ίδρυσαν αντίστοιχα σχολεία κατά το πρότυπο του SAMS. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των ιδρυμάτων είναι η έμφαση στη στρατιωτική ιστορία, που αποτελεί σχεδόν το ένα τρίτο του προγράμματος σπουδών. Επιπλέον οι ατομικές ερευνητικές εργασίες εστιάζουν σε ιστορικές περιπτώσεις και θέματα.¹¹⁶ Εκτός αυτών γίνεται ευρεία χρήση εφαρμοσμένων ιστορικών μεθόδων στις εξομοιώσεις, τα πολεμικά παίγνια και τα επιτελικά ταξίδια. Τα τελευταία ανανεώθηκαν, εκσυγχρονίσθηκαν, αυξήθηκε δε και ο χρόνος διεξαγωγής τους. Το πρόγραμμα για παράδειγμα του σχολείου των Πεζοναυτών προβλέπει επιτελικά ταξίδια διάρκειας επτά εβδομάδων από τις σαράντα οκτώ συνολικά εβδομάδες του σχολείου.¹¹⁷

¹¹² Ο Shimon Naveh, *In Pursuit of Military Excellence: The Evolution of Operational Theory*, (London: Frank Cass, 1997), 263, περιγράφει τη συζήτηση που έγινε ως «τη μεγαλύτερη, πιο σαγηνευτική και δημιουργική επαγγελματική συζήτηση που έγινε ποτέ στην ιστορία της αμερικανικής στρατιωτικής σκέψης» Βλ. επίσης και Richard Swain, 'Filling the Void: The Operational Art and the U.S. Army', στο B. J. C. McKercher and Michael A. Hennessy (eds.), *The Operational Art: Developments in the Theories of War*, (Westport: Praeger, 1996), 147-72, Sinnreich, 'Awkward Partners', 55-77. Για τη σημασία της ιστορίας για την κατανόηση του επιχειρησιακού επιπέδου του πολέμου, Milan Vego, 'Military History and the Study of Operational Art', *Joint Force Quarterly*, 57, (2nd Quarter 2010), 124-129.

¹¹³ Paul Van Riper, 'The Relevance of History to the Military Profession: An American Marine's View', στο Murray and Sinnreich, *The Past as Prologue*, 40-1.

¹¹⁴ Roger Spiller, "War History and the History Wars: Establishing the Combat Studies Institute," *The Public Historian*, Vol. 10, No. 4 (Autumn, 1988), 65-81.

¹¹⁵ Tamir Libel, 'Historians in the Service of the Present: Educating Expeditionary Officers – Lessons from the U.S. and UK, 1991-2008' in Bernhard Chiari (ed.), *Auftrag Auslandseinsatz: Neueste Militärgeschichte an der Schnittstelle von Geschichtswissenschaft, Politik, Öffentlichkeit und Streitkräften*, (Freiburg: Rombach Verlag, 2012), .345.

¹¹⁶ Kevin Benson, *Educating the Army's Jedi: The School of Advanced Military Studies and the Introduction of Operational Art into U.S. Army Doctrine*, (University of Kansas: PhD Dissertation, 2010)

¹¹⁷ Τα επιτελικά ταξίδια έχουν αποκτήσει σημαντικό ρόλο στη μόρφωση των αξιωματικών σε όλα τα επίπεδα και όχι μόνο σε αυτά τα σχολεία. Το καλύτερο ίσως άρθρο για την οργάνωση επιτελικού ταξιδιού παραμένει το Mungo Melvin, *Contemporary Battlefield Tours and Staff Rides: A Military Practitioner's View*, *Defence*

Οι Αμερικανοί και στη Σχολή Πολέμου (Army War College) επανέφεραν τις στρατηγικές και επιχειρησιακές σπουδές. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, πέντε από τα δέκα υποχρεωτικά μαθήματα επικεντρώνονταν στη στρατηγική και τις επιχειρήσεις, δίνοντας έμφαση στη στρατιωτική ιστορία.¹¹⁸ Προτού όμως αυτές τις αλλαγές, όπως παρατηρεί ο Paul van Riper ο οποίος φοίτησε στη Σχολή το 1980, ήταν Σχολή Πολέμου που όμως δεν μελετούσε τον πόλεμο.¹¹⁹

Εκτός των Αμερικανών, οι Ισραηλινοί και οι Βρετανοί ήταν εκείνοι που καθιέρωσαν ιδρύματα προκεχωρημένων πολεμικών σπουδών. Το Ερευνητικό Ινστιτούτο Επιχειρησιακής Θεωρίας (Operational Theory Research Institute – OTRI) των Ισραηλινών, ήταν περισσότερο ερευνητικό κέντρο, παρά σχολείο και δεν μακροημέρευσε.¹²⁰

Οι Βρετανοί ίδρυσαν το 1988 το Σχολείο Ανωτέρας Διοικήσεως και Επιτελών (Higher Command and Staff Course – HCSC), για τη σύνταξη του προγράμματος σπουδών του οποίου σημαντικό ρόλο έπαιξαν ιστορικοί όπως ο Brian Holden Reid και ο Lawrence Freedman. Επρόκειτο για μια από τις μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες του τότε αρχηγού του γενικού επιτελείου στρατού στρατηγού Nigel Bagnall, ο οποίος ήθελε να δημιουργήσει ένα σχολείο για αξιωματικούς που προορίζονταν για τις ανώτατες επιτελικές και διοικητικές θέσεις και όφειλαν να μορφωθούν στην επιχειρησιακή τέχνη και στο επιχειρησιακό επίπεδο του πολέμου. Εν τούτοις η διάρκεια του σχολείου είναι πολύ μικρότερη σε σχέση με του αντίστοιχου αμερικανικού, μόλις τρεις μήνες, ενώ το 1997 το σχολείο έγινε διακλαδικό. Η στρατιωτική ιστορία και εδώ παίζει ένα παρόμοιο ρόλο όπως στα αντίστοιχα αμερικανικά σχολεία.¹²¹ Λόγω όμως της σύντομης διάρκειάς του ο σκοπός του είναι να ενθαρρύνει τους αποφοίτους του να συνεχίσουν μόνοι τους τη μελέτη της στρατιωτικής ιστορίας, ως μέρος της συνεχούς αυτομόρφωσής τους.¹²²

Οι Αμερικανοί είχαν εγκαινιάσει ήδη από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο την άμεση ιστορία (instant history), με ομάδες ιστορικών που ακολουθούσαν τα στρατεύματα στη μάχη. Πιο πρόσφατα, η ομάδα μελέτης που συγκρότησε ο αρχηγός του γενικού επιτελείου Eric Shinseki για την άμεση μελέτη της επιχείρησης *Iraqi Freedom* το 2003, περιελάμβανε 84 άτομα που εργάστηκαν για το έργο επί ένα περίπου χρόνο.¹²³ Χωρίς υπερβολή, η άμεση εκμετάλλευση των διδαγμάτων (lessons learned) από τις τρέχουσες επιχειρήσεις, αποτελεί μια μεγάλη βιομηχανία στις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις, που μεταφέρθηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια και στους υπόλοιπους στρατούς του NATO.¹²⁴ Για τον τρόπο λειτουργίας

Studies, Vol. 5, No. 1 (March 2005), 59-80. Βλ. επίσης και Nick Lloyd, 'Battlefield Tours and Staff Rides: A Useful Learning Experience?' *Teaching in Higher Education*, Vol. 14, No. 2, (April 2009), 175-84.

¹¹⁸ Sinnreich, 'Awkward Partners', 63.

¹¹⁹ Van Riper, 'The Relevance of History to the Military Profession: An American Marine's View', 45.

¹²⁰ Tamir Libel, 'IDF Operational Level Doctrine and Education', *Defense & Security Analysis*, Vol. 26, No 3 (Fall 2010), 321-24.

¹²¹ J.J.G. Mackenzie and Brian Holden Reid, *The British Army and the Operational Level of War*, (London: Tri-Service Press, 1989), Markus Maeder, *In Pursuit of Conceptual Excellence: the Evolution of British Military Strategic Doctrine in the Post-Cold War Era, 1989 - 2002*, (Bern: Peter Lang, 2004), Tamir Libel, 'The Advanced Command and Staff Course (ACSC) – The First Ten Years', *National Defense University Carol 1, Bulletin 2* (2010), 45-56.

¹²² John Kiszely, 'The Relevance of History to the Military Profession: A British View' στο Murray and Sinnreich, *The Past as Prologue*, 25.

¹²³ Πρόκειται για το έργο Gregory Fontenot, Edmund Degen, David Tohn, *On Point: The United States Army in Operation Iraqi Freedom*, (Annapolis, MD: Naval Institute Press, 2005), που εκδόθηκε αρχικά το 2004 και είναι ανεξάρτητο από τις εργασίες του Κέντρου Στρατιωτικής Ιστορίας.

¹²⁴ Το NATO ίδρυσε το 2002 το Διακλαδικό Κέντρο Ανάλυσης και Διδαγμάτων (Joint Analysis and Lessons Learned Centre –JALLC). Για μια σύγκριση του τρόπου λειτουργίας των διδαγμάτων στον βρετανικό και

ωστόσο των διδαγμάτων με τη σημερινή διαδικασία αλλά και στο παρελθόν, έχουν εκφρασθεί επιφυλάξεις.¹²⁵

Είναι ενδιαφέρουσα η σημασία την οποία αποδίδει στη στρατιωτική ιστορία ο βρετανικός στρατός τα τελευταία χρόνια, ίσως τη μεγαλύτερη από όλους σχεδόν τους δυτικούς στρατούς, μαζί με τον αμερικανικό. Απαριθμώντας εν συντομία μόνο τέσσερα στοιχεία, διαπιστώνει κάποιος την έκταση που έχει λάβει η σπουδή της στρατιωτικής ιστορίας, πέραν του σχολείου προκεχωρημένων στρατιωτικών σπουδών. Πρώτον, οι στρατιωτικοί ιστορικοί που απασχολούνται με την επιμόρφωση των αξιωματικών. Στη μονοετούς φοιτήσεως Στρατιωτική Ακαδημία του Sandhurst, απασχολούν 14 στρατιωτικούς ιστορικούς στο τμήμα Πολεμικών Σπουδών και άλλους οκτώ στο τμήμα Αμυντικών Σπουδών. Επίσης στη Διακλαδική Σχολή Πολέμου (Joint Services Command and Staff College-JSCSC) απασχολούνται περί τους 25 στρατιωτικοί ιστορικοί.¹²⁶

Δεύτερον, η εκτεταμένη χρησιμοποίηση της επιτελικών ταξιδίων και η ανάδειξή τους σε εκπαιδευτική δραστηριότητα μεγάλης αξίας. Τέτοιες δραστηριότητες αναλαμβάνουν όχι μόνο σχολεία και σχηματισμοί αλλά και μονάδες.¹²⁷ Υπολογίζεται ότι όλος ο βρετανικός στρατός εκτελεί περί τα 300 επιτελικά ταξίδια ετησίως.¹²⁸ Ο αρχηγός δε του γενικού επιτελείου οργανώνει ετησίως το δικό του επιτελικό ταξίδι σε κάποιο πεδίο μάχης, με τη συμμετοχή και συμμάχων αξιωματικών. Πρόκειται για εκπαιδευτικό γεγονός με μεγάλη δημοσιότητα και διεθνή συμμετοχή, καθώς αποτελεί μια σύγχρονη εκδοχή αντίστοιχων δραστηριοτήτων του Moltke και του Schlieffen.¹²⁹ Τρίτον, στο πλαίσιο του εορτασμού της εκατονταετηρίδας από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο από το 2014 έως το 2018, αναλήφθηκε μια τεράστια επιχείρηση μνήμης και μάθησης, Operation Reflect. Η επιχείρηση περιέλαβε συνέδρια, εκδηλώσεις, ημερίδες και πολλές δραστηριότητες με τη συμμετοχή της ακαδημαϊκής κοινότητας και της κοινωνίας. Τα επιτελικά δε ταξίδια για τον Μεγάλο Πόλεμο κλιμακώθηκαν με τη συμμετοχή όλου σχεδόν του στρατού.¹³⁰

γερμανικό στρατό, βλ. Tom Dyson, *Organisational Learning and the Modern Army: A New Model for Lessons-Learned Processes*, (Abingdon: Routledge, 2019).

¹²⁵ Ο Eliot Cohen, 'The Historical Mind and Military Strategy', *Orbis*, Fall 2005, 575-588, έχει ασκήσει κριτική στον τρόπο λειτουργίας των διδαγμάτων. Για το παρελθόν βλ. Jonathan Bailey, 'Military History and the Pathology of Lessons Learned: The Russo-Japanese War, A Case Study', στο Murray and Sinnreich, *The Past as Prologue*, 170-194.

¹²⁶ Ian Speller, 'The Use and Abuse of History by the Military', Director, Centre for Military History and Strategic Studies, National University of Ireland, *Maynooth*, Presentation Desmond Tutu Centre for War and Peace Studies, Liverpool Hope University, 24 Feb 2011.

¹²⁷ Για το πώς πρέπει να οργανώνεται μια σύγχρονη επιτόπου σπουδή πεδίου μάχης από την πλευρά του ακαδημαϊκού ιστορικού βλ. Christian Tripodi, 'Strategy Theory and History: Operation Husky 1943', *Journal of Strategic Studies*, Vol. 40, No 7 (December 2017), 990-1015. Για μια σύνοψη της μέχρι τώρα εμπειρίας του βρετανικού στρατού, βλ. την αποτίμηση του πλέον ειδικού στο αντικείμενο Mungo Melvin, 'The Value of Military History: Staff Rides and the British Army', *Ares & Athena*, No 14 (February 2019), 22-25.

¹²⁸ Caddick-Adams, 'Footprints in the Mud', 15, υποσημείωση 1. Τα στοιχεία είναι από το 1999 και εκτιμάται ότι τώρα έχουν αυξηθεί.

¹²⁹ Για την περιγραφή αυτής της δραστηριότητας το 2008 βλ. Mungo Melvin, 'Exercise UNITED SHIELD 2008: Revisiting Military Strategy for the Twenty-First Century', *The RUSI Journal*, Vol. 154, No. 3, (2009), 36-43 ενώ για την εντύπωση των Γερμανών από τη συμμετοχή τους στο γεγονός του 2018 στο Matthias Strohn, 'Army Staff Ride 2018', *British Army Review*, No 174 (Winter 2019), 16-19.

¹³⁰ Robert Foley, 'Op Reflect: What Can We Learn From The First World War?' *Defence-In-Depth*, November 10, 2014, Frank Gardner, 'Today's troops reflect on World War One, 10 November 2014', BBC News και Mungo Melvin (ed.), *The First World War Battlefield Guide: Vol. 1 The Western Front*, (Andover: Army Headquarters, 2014).

Τέλος, το 2015 ο βρετανικός στρατός ίδρυσε το Κέντρο Ιστορικής Ανάλυσης και Έρευνας Συγκρούσεων (Centre for Historical Analysis and Conflict Research - CHACR). Το κέντρο είναι μια δεξαμενή σκέψης η οποία πραγματοποιεί ή αναθέτει σε άλλους έρευνα και ανάλυση για τη φύση και τον χαρακτήρα του πολέμου, ενώ ταυτόχρονα είναι και ο κόμβος για την έρευνα εντός του στρατού. Συνεργάζεται με στρατιωτικούς, ακαδημαϊκούς και διεθνείς εταίρους για να βοηθήσει τον στρατό να χρησιμοποιήσει την ιστορία με ουσιαστικό τρόπο, σε μία πολυθεματική προσπάθεια για να βοηθήσει να εκτελέσει ο στρατός την αποστολή του.¹³¹ Η Ιστορική Ανάλυση (Historical Analysis) παρέχει δεδομένα και σχέσεις στην επιχειρησιακή έρευνα για να διεξάγει εμπειρική μοντελοποίηση και στατιστική ανάλυση. Η Ιστορική Ανάλυση απαιτεί επιστημονική προσέγγιση, ωστόσο είναι απαραίτητη και η γνώση του υποβάθρου της στρατιωτικής ιστορίας, ειδικά στο επιχειρησιακό επίπεδο, αλλά και η ικανότητα ερμηνείας των ιστορικών δεδομένων.¹³² Ο Κόκκινος Στρατός υπήρξε ο πιο ένθερμος υπέρμαχος της Ιστορικής Ανάλυσης. Στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο συνέλεγε λεπτομερή δεδομένα σε μαζική κλίμακα από τις μάχες, τα οποία επεξεργάζονταν για να συντάξει νέες τακτικές, πρότυπα και να δημιουργήσει κανόνες. Αυτήν την τεράστια βάση δεδομένων χρησιμοποίησε και μεταπολεμικά για το δόγμα του και την επιχειρησιακή του πρακτική.¹³³

Το άλλο πεδίο εφαρμοσμένης ιστορίας είναι η πολιτική. Οι καλοί πολιτικοί, όπως και οι καλοί στρατηγοί, γνώριζαν ιστορία. Το 1986 ο Ernest May και ο Richard Neustadt με το βιβλίο τους επιχειρήσαν να εξετάσουν τη διαγνωστική ικανότητα της ιστορικής γνώσης για χρήση στην εξωτερική πολιτική. Τριάντα χρόνια αργότερα ο Hal Brands έδωσε συνέχεια στην προηγούμενη προσπάθεια με έναν συλλογικό τόμο, για να εμφυσήσει ιστορική ευαισθησία στην αμερικανική εξωτερική πολιτική και στο στρατηγικό επίπεδο λήψης αποφάσεων.¹³⁴ Στην κατεύθυνση της εφαρμοσμένης ιστορίας το Πανεπιστήμιο Harvard έχει δημιουργήσει το Πρόγραμμα Εφαρμοσμένης Ιστορίας (Applied History Project) με σκοπό να δια φωτίσει πάνω σε τρέχουσες προκλήσεις και επιλογές, αναλύοντας ιστορικά προηγούμενα και αναλογίες, με ακαδημαϊκούς όπως ο Graham Allison, ο Niall Ferguson και άλλοι.¹³⁵

Τελικά όμως, ποια είναι η χρησιμότητα της ιστορίας γενικά αλλά και για τους επαγγελματίες στρατιωτικούς της στρατιωτικής ιστορίας ειδικότερα; Ποια είναι τα ιστορικά διδάγματα και πώς μπορεί κάποιος να επωφεληθεί από αυτά; Σήμερα η κυρίαρχη άποψη στην ιστορική κοινότητα δεν πιστεύει στα διδάγματα της ιστορίας. Αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτής της άποψης είναι η παραδοχή του Howard ότι η ιστορία είναι μια ανεξάντλητη αποθήκη γεγονότων, που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για να αποδείξουν

¹³¹ Dyson, *Organisational Learning and the Modern Army*, 122 και η ιστοσελίδα του κέντρου <https://chacr.org.uk/>.

¹³² David Rowland, *The Stress of Battle: Quantifying Human Performance in Combat*, (Norwich: The Stationery Office, 2006), 1-21 και 216-18. Πρωτοπόρος στη στρατιωτική επιχειρησιακή έρευνα υπήρξε ο Trevor Dupuy με το *Historical Evaluation and Research Organization (HERO)*.

¹³³ Charles Dick, *Decisive and Indecisive Military Operations*, Vol. 2: *From Defeat to Victory, the Eastern Front Summer 1944*, (Lawrence: University Press of Kansas, 2016), 52 και Christopher Donnelly, 'The Soviet Use of Military History for Operational Analysis', στο Carl W. Reddel (ed.), *Transformation in Russian and Soviet Military History, USAF Military History Symposium 1986*, (Washington, D.C.: Office of Air Force History, 1990), 243-72.

¹³⁴ Ernest May and Richard Neustadt, *Thinking in Time: The Uses of History for Decision-Makers*, (New York: The Free Press, 1986) και Hal Brands and Jeremi Suri, *The Power of the Past: History and Statecraft*, (Washington, DC: Brookings, 2016)

¹³⁵ Πληροφορίες από την ιστοσελίδα <https://www.belfercenter.org/project/applied-history-project>.

οτιδήποτε ή το αντίθετό του' ενώ συνεχίζοντας ισχυρίζεται πως 'ιστορία είναι ό,τι γράφουν οι ιστορικοί'.¹³⁶ Εν τοιαύτη περιπτώσει το ερώτημα που τίθεται είναι, επομένως δεν μπορούμε να διδαχθούμε τίποτε από την ιστορία; Υπάρχουν κάποιοι 'καθαρολόγοι' ιστορικοί, οι οποίοι ενδιαφερόμενοι για την 'καθαρότητα' της ιστορίας, απαντούν καταφατικά στο ερώτημα.¹³⁷ Από την άλλη πλευρά ωστόσο, είναι πολλοί που πιστεύουν στα διδάγματα, όσο και αν ο καθορισμός της αξίας του ιστορικού διδάγματος δεν είναι πάντοτε άμεσος ή εύκολος. Όπως το έθεσε ο Henry Kissinger, 'η ιστορία δεν είναι βιβλίο μαγειρικής με έτοιμες συνταγές. Διδάσκει με τις αναλογίες και μας αναγκάζει να αποφασίσουμε τι είναι ανάλογο, εάν όντως είναι'.¹³⁸ Ο ίδιος ο Howard, του οποίου η άποψη για την ιστορία αναφέρθηκε προηγουμένως, περιέγραψε υποδειγματικά τον ρόλο της στρατιωτικής ιστορίας στη μόρφωση των στρατιωτικών. Για να επωφεληθεί κάποιος από την αναλυτική ισχύ της ιστορίας υποστήριξε, αυτή πρέπει να εξετάζεται σε *πλάτος*, σε *βάθος* και στο ευρύτερο *πλαίσιο*. Σε *πλάτος*, δηλαδή συγκριτικά ώστε να αποκαλύπτονται οι αλλαγές με την πάροδο του χρόνου. Σε *βάθος*, ερευνώντας όλες τις πηγές ώστε να εξαχθεί η πραγματική εμπειρία. Εκτός αυτών, η ιστορία πρέπει να ερευνάται όχι αυτόνομα αλλά στο ευρύτερο *πλαίσιο* των πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών. Καταλήγοντας ο Howard επικαλείται τον Jacob Burckhardt και σημειώνει ότι η αληθινή χρήση της ιστορίας, πολιτικής ή στρατιωτικής, δεν είναι να μας κάνει εξυπνότερους για την επόμενη φορά αλλά εξυπνότερους για πάντα.¹³⁹

Μελετώντας την ιστορία με τον τρόπο που μας συμβουλεύει ο Howard, η διάκριση μεταξύ της φύσης και του χαρακτήρα του πολέμου μας είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για να επωφεληθούμε από τη μελέτη της. Οι ένοπλες δυνάμεις μελετούν την εμπειρία του παρελθόντος επειδή διαθέτουν πολύ μικρή ή και καθόλου εμπειρία, για να εκπληρώσουν τον πρωταρχικό σκοπό ύπαρξής τους, που είναι ο πόλεμος. Η πολεμική εμπειρία απουσιάζει τις περισσότερες φορές γενικά ή ειδικά για τη συγκεκριμένη σύγκρουση. Συνεπώς βασίζονται στη μόρφωση και την εκπαίδευση για να εξασφαλίσουν ότι το προσωπικό τους είναι προετοιμασμένο για τη σχεδόν σταθερή φύση του πολέμου και για τον πιθανό χαρακτήρα του επόμενου πολέμου. Η ιστορία έχει ένα σοβαρό ρόλο, όχι βεβαίως το μονοπώλιο, για να μορφώσει τους στρατιωτικούς στη φύση και το χαρακτήρα του πολέμου.¹⁴⁰

Ο Clausewitz παρατήρησε πως 'όλοι οι πόλεμοι είναι αντικείμενα που έχουν την ίδια φύση'.¹⁴¹ Η ιστορία είναι το ισχυρότερο μέσον για να τονίσει τη διαρκή φύση του πολέμου που δεν αλλάζει και ενέχει τη βία, τον κίνδυνο και την πολυπλοκότητα. Η στρατιωτική ιστορία μπορεί να οδηγήσει στην κατανόηση του φαινομένου της τριβής, όταν δεν υπάρχει

¹³⁶ Michael Howard, 'The Lessons of History': An Inaugural Lecture given in the University of Oxford, March 1981', στο ίδιο, *The Lessons of History*, 11.

¹³⁷ Για μια πρόσφατη διαπραγμάτευση αυτού του ζητήματος βλ. Michael Evans, 'A Usable Past: A Contemporary Approach to History for the Western Profession of Arms', *Defense & Security Analysis*, Vol. 35 No 2 (April 2019), 133-46.

¹³⁸ Henry Kissinger, 'The Lessons of the Past: A Conversation with Walter Laqueur' στο ίδιο, *For the Record: Selected Statements, 1977-1980*, (Boston: Little, Brown, 1981), 124.

¹³⁹ Howard 'The Use and Abuse of Military History', από το έργο του *The Causes of Wars and Other Essays*, (Cambridge: Harvard University Press, 1983), 195-7. Το δοκίμιο προέρχεται από ομιλία που έγινε στο RUSI το 1961.

¹⁴⁰ Antulio Echevarria, 'The Trouble with History in Military Education', *Historically Speaking*, Vol. 7, No 1, (September/October 2005), 11-15.

¹⁴¹ Clausewitz, *On War*, 606.

πολεμική εμπειρία. Το ίδιο ισχύει και για την κατανόηση της ανθρώπινης διάστασης του πολέμου. Οι περιστάσεις αλλάζουν αλλά η ψυχολογία των στρατιωτών στο πεδίο της μάχης παραμένει σχεδόν η ίδια. Η στρατιωτική ιστορία επίσης μας προειδοποιεί για την πίεση που ασκείται στον πόλεμο πάνω στους ηγήτορες. Οι ασκήσεις δεν παράγουν την ίδια πίεση και παρά τις αντιρρήσεις των διοικητών, υπόκεινται και οι ίδιοι σε μεγάλη πίεση και πρέπει να είναι έτοιμοι να την αντιμετωπίσουν. Εκτός από τις παραπάνω περιπτώσεις, δεν πρέπει να παραβλέπεται η χρησιμότητα της στρατιωτικής ιστορίας και σε ένα άλλο τομέα, αν και αντιπαθή στους ιστορικούς, την έμπνευση.¹⁴² Μεγάλο μέρος της στρατιωτικής ιστορίας ειδικά στο παρελθόν έχει γραφεί με τέτοιο σκοπό και μολονότι μπορεί να είναι ανεπαρκής ως ιστορία, εν τούτοις ο ρόλος της είναι απαραίτητος. Πρόκειται για ιστορίες μονάδων και σχηματισμών που ενισχύουν το 'πνεύμα μονάδος', εξαίρουν τον ηρωισμό της μονάδας χωρίς καμιά κριτική για την αποτελεσματικότητά της. Όπως το έθεσε ένας Γάλλος του δέκατου ένατου αιώνα, αναφερόμενος στις μεταρρυθμίσεις του στρατού: 'Ο άνθρωπος που καταστρέφει τον μύθο καταστρέφει την πίστη και όποιος καταστρέφει την πίστη καταστρέφει μία ανυπολόγιστη δύναμη με την οποία κάθε φυλή, η μία μετά την άλλη, έχει επιδιώξει τη νίκη'.¹⁴³

Επειδή ο χαρακτήρας του πολέμου αλλάζει συνεχώς, η ιστορία αδυνατεί να μας παρέχει έτοιμα μοντέλα για μελλοντικές περιπτώσεις. Είναι σε θέση όμως να απεικονίσει τον τρόπο με τον οποίο οι στρατοί στο παρελθόν έχουν αντιμετωπίσει τις αλλαγές στον πόλεμο. Αναφέρονται δύο αρνητικά παραδείγματα, για το πώς δύο στρατοί, ο Γαλλικός το 1940 και ο Αμερικανικός το 2004, δεν αντιλήφθηκαν τις αλλαγές στο χαρακτήρα του πολέμου. Ο Γάλλος Marc Bloch, διάσημος ιστορικός του Μεσαίωνα και από τους ιδρυτές της Σχολής των Annales, υπηρέτησε ως έφεδρος αξιωματικός και στους δύο παγκοσμίους πολέμους. Μετά την ήττα της Γαλλίας το 1940, αποπειράθηκε να επεξηγήσει αυτό που αποκαλούσε 'παράξενη ήττα'. Μέρος της απάντησης βρισκόταν στη Γαλλική Σχολή Πολέμου και στον τρόπο διδασκαλίας της στρατιωτικής ιστορίας. 'Η πολεμική τέχνη', έγραψε, 'είναι μία από εκείνες που αποκλείουν την δυνατότητα πειραματισμού, οπότε η μόνη λύση είναι να αναζητήσει κάποιος τα διδάγματα του παρελθόντος'. Το πρόβλημα του γαλλικού στρατού δεν ήταν ότι χρησιμοποιούσε την ιστορία αλλά το ότι δεν είχε συνειδητοποιήσει ότι 'η ιστορία στην ουσία, είναι η επιστήμη της αλλαγής'. Ο στρατός ενήργησε με τα υποδείγματα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ η ιστορία 'γνωρίζει ότι είναι αδύνατο να βρεις δύο γεγονότα ίδια και όμοια, επειδή οι συνθήκες από τις οποίες προέρχονται ποτέ δεν είναι ταυτόσημες. Ό,τι συνέβη χθες δεν θα συμβεί και αύριο και το παρελθόν δεν θα επαναληφθεί'.¹⁴⁴

Ο υποστράτηγος Martin Dempsey ήταν διοικητής της 1ης Τεθωρακισμένης Μεραρχίας στο Ιράκ το 2004, όταν πλέον ο στρατός είχε καθήκοντα δύναμης κατοχής στο Ιράκ, περιγράφει με ενάργεια πόσο απροετοίμαστος ήταν για την εξέγερση που ξέσπασε. 'Τον Απρίλιο του 2004 στο Ιράκ τα φώτα για μένα έσβησαν. Ήμασταν ένας στρατός που υπερηφανεύονταν ότι βρισκόταν στην απόλυτη πρωτοπορία της τεχνολογίας, ότι ήμασταν ικανοί να δούμε πρώτοι, να καταλάβουμε πρώτοι και, αν χρειάζονταν, να πυροβολήσουμε πρώτοι. Και ξαφνικά αντιμετωπίζαμε όλες αυτές τις ταυτόχρονες

¹⁴² Kiszely, 'The Relevance of History to the Military Profession, 29.

¹⁴³ Το αναφέρει ο Michael Howard, *The Franco-Prussian War: The German Invasion of France, 1870–1871*, (New York: Collier Books, 1969), 37.

¹⁴⁴ Marc Bloch, *Strange Defeat: A Statement of Evidence Written in 1940*, trans. Gerard Hopkins, (New York: Norton, 1999), 117-18, Strachan, *The Direction of War*, 254 και Richard Carswell, *The Fall of France in the Second World War: History and Memory* (London: Palgrave Macmillan, 2019), 183.

εξεγέρσεις τις οποίες ούτε ένας από εμάς είδε να έρχονται.¹⁴⁵ Ο αμερικανικός στρατός, προσανατολισμένος σε συμβατικό πόλεμο ελιγμών, αιφνιδιασθηκε όταν ο εχθρός αντέδρασε με τρόπο διαφορετικό, εκμεταλλευόμενος τις αδυναμίες του.

Η Στρατιωτική Ιστορία στην Ελλάδα

Επιστρέφοντας στην ελληνική πραγματικότητα μετά από τη διεθνή περιπλάνηση διαπιστώνουμε ότι η λαϊκή στρατιωτική ιστορία ανθεί, η ακαδημαϊκή είναι ανύπαρκτη και η επαγγελματική σε στασιμότητα. Έργα στρατιωτικά μαζικής κατανάλωσης που πραγματεύονται θέματα ιστορικά, τεχνολογικά ή δημοσιογραφικά, ελληνικά ή μεταφράσεις ξενόγλωσσων, ορισμένα αξιόλογα, κυκλοφορούν ευρέως. Επιπλέον τις τελευταίες τρεις δεκαετίες τα 'αμυντικά' περιοδικά έφθασαν περίπου στα δέκα, για να μειωθούν με την κρίση.

Η κατηγορία της ακαδημαϊκής στρατιωτικής ιστορίας είναι ανύπαρκτη στη χώρα μας. Ο χαρακτηρισμός 'στρατιωτικός ιστορικός' εκλαμβάνεται μάλλον ως υποτιμητικός για έναν πανεπιστημιακό. Ίσως επειδή με αυτό το επάγγελμα παίρνεις λίγες προσκλήσεις για δείπνο, όπως προσφυώς σημείωσε η Margaret Atwood στο περίφημο ποίημά της.¹⁴⁶ Και τα δύο αντίθετα ιδεολογικά ρεύματα στην ακαδημαϊκή κοινότητα, του φιλελευθερισμού και του μαρξισμού συναντώνται και ομονοούν στην αντιμετώπιση της στρατιωτικής ιστορίας: είτε περιφρονώντας, είτε αγνοώντας την. Αντιμετωπίζουν τη στρατιωτική ιστορία όχι ως ιδιαίτερο κλάδο της ιστορίας που εξελίχθηκε τα τελευταία εκατόν πενήντα χρόνια, αλλά με τον τρόπο που την αντιμετώπιζαν και οι Γερμανοί ακαδημαϊκοί τον δέκατο ένατο αιώνα, ως μία υπόθεση δηλαδή του στρατού. Από την άλλη και οι κλάδοι των ενόπλων δυνάμεων δείχνουν να μην συνειδητοποιούν την έλλειψη ακαδημαϊκής ιστορίας και να είναι ικανοποιημένοι με τα ιστορικά τους τμήματα, όπως και το γερμανικό επιτελείο τον δέκατο ένατο αιώνα. Σε αντίθεση όμως με το γερμανικό επιτελείο που είχε ιστορικό τμήμα με ιστορικούς που παρήγαγαν έργα που έχουν αξία μέχρι σήμερα, τα ιστορικά τμήματα των κλάδων διαχειρίζονται κυρίως τα αρχεία, έχοντας και κάποια παραγωγή ιστορικών έργων.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε διεθνές συνέδριο ιστορίας που οργανώθηκε με αντικείμενο την ιστοριογραφία της Ελλάδας από το 1833 έως το 2002, στις περισσότερες από σαράντα εισηγήσεις που κάλυψαν τα θέματα της ιστοριογραφίας, δεν περιλαμβάνεται η ιστοριογραφία των πολέμων.¹⁴⁷ Ο Ζήσης Φωτάκης στη βιβλιογραφική καταγραφή που έκανε της ιστορίας του πολέμου στην Ελλάδα από το 1989 έως το 2013, βρίσκει το ακαδημαϊκό αποτύπωμα της ιστορίας του πολέμου σχετικά μικρό.¹⁴⁸ Άλλωστε και τα ανάλογα έργα που παραθέτει, κινούνται στην 'περιφέρεια' της ιστορίας του πολέμου και όχι στο κέντρο, δεν υπάρχει ούτε ένα επιχειρησιακής ιστορίας. Μία έδρα στρατιωτικής ιστορίας ή ιστορίας του πολέμου σε κάποιο ιστορικό τμήμα δεν θεωρείται ότι είναι απαραίτητη σήμερα και στη χώρα μας. Φυσικά δεν προσδοκούμε στη φιλελεύθερη Ελλάδα, σε

¹⁴⁵ James Kitfield, *Twilight Warriors: The Soldiers, Spies, and Special Agents Who Are Revolutionizing the American Way of War*, (New York: Basic Books, 2016), 79.

¹⁴⁶ Margaret Atwood, 'The Loneliness of the Military Historian', *Harper's Magazine*, December 1990.

¹⁴⁷ Πασχάλης Κιτρομηλίδης και Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης (επιμ.), *Ιστοριογραφία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας, 1833-2002: Πρακτικά Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας*, (Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2004).

¹⁴⁸ Zisis Fotakis, "The Development of the Study of War in Greece since 1989", *International Bibliography of Military History*, Vol. 34, No 1 (2014), 117-39.

αντίθεση με τη μιλιταριστική Βρετανία, ο διοικητής της Σχολής Εθνικής Άμυνας να ανήκει στο εκλεκτορικό σώμα επιλογής του εκάστοτε υπόψη καθηγητή, όμως θα έπρεπε να διαθέτουμε μια τέτοια έδρα.

Η απουσία ακαδημαϊκής στρατιωτικής ιστορίας έχει επηρεάσει και το επίπεδο της έρευνας και της συζήτησης πάνω στη στρατηγική της χώρας. Οι σχολές διεθνών και στρατηγικών σπουδών άνθισαν στη χώρα μας από δεκαετία του 1990 και μετά. Αυτό υπήρξε αναμφισβήτητα ένα θετικό βήμα, όμως αυτές οι σχολές έφεραν στην Ελλάδα τις στρατηγικές θεωρίες του Ψυχρού Πολέμου και της πυρηνικής εποχής. Επειδή αφενός μεν σε αυτές τις σχολές δεν υπάρχει ισχυρή παρουσία ιστορικών, αφετέρου δε απουσιάζουν έργα συνθετικής ιστορίας των ελληνικών πολέμων, η παραγόμενη στρατηγική θεωρία είναι αδύναμη και εν πολλοίς αν-ιστορική.¹⁴⁹ Αν εξετάσουμε τα στρατηγικά δόγματα που έχουν υιοθετηθεί τα τελευταία τριάντα χρόνια, δηλαδή της αποτροπής, του ισοδύναμου τετελεσμένου, της αποτροπής και άμυνας, διαπιστώνουμε ότι στερούνται ιστορικής βάσης. Ακόμα και το Δόγμα του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου Ελλάδας-Κύπρου, είναι εμφανές ότι δεν βασίστηκε πάνω στην ιστορική πραγματικότητα.

Επιπλέον στη χώρα μας υπάρχει και ένα γενικότερο ζήτημα ιστορίας. Όπως παρατηρεί ο καθηγητής Μιχαήλ Σακελλαρίου, η μελέτη της νέας ιστορίας στη χώρα μας έκανε ένα τεράστιο και απότομο άλμα, περνώντας από την προεπιστημονική ιστοριογραφία στη φάση επικράτησης νέων ιδεών. Στις προηγμένες επιστημονικά χώρες εφάρμοσαν τις νέες ιδέες, όπως αυτές της σχολής των Annales, αφού πρώτα στηρίχθηκαν σε λεπτομερείς συμβαντολογικές εργασίες.¹⁵⁰ Η έλλειψη επομένως λεπτομερών έργων βασισμένων σε πρωτογενείς πηγές δυσχεραίνει την εκπόνηση συνθετικών ιστορικών έργων και αυτό αφορά και τη στρατιωτική ιστορία.

Για την Επανάσταση του 1821 δεν διαθέτουμε ολοκληρωμένο έργο στρατιωτικής ιστορίας, ούτε καν συμβαντολογικό. Όμως η ιστορία της Επανάστασης δεν αφορά μόνο τη στρατιωτική ιστορία. Όπως παρατηρεί ο καθηγητής Πασχάλης Κιτρομηλίδης χρειαζόμαστε κανονικά ένα εξειδικευμένο κέντρο έρευνας της Επανάστασης, λόγω της σπουδαιότητάς της, όπως το αντίστοιχο της Γαλλίας.¹⁵¹ Το πιο αξιόλογο έργο στρατιωτικής ιστορίας είναι του Απόστολου Βακαλόπουλου που πρωτοεκδόθηκε το 1948.¹⁵² Επίσης το έργο του Μιχαήλ Σακελλαρίου που προαναφέρθηκε και δημοσιεύθηκε πρόσφατα, μολονότι καλύπτει μια πολύ σύντομη περίοδο και ο ίδιος το χαρακτηρίζει ταπεινά ως συμβαντολογικό, εν τούτοις είναι έργο σύνθετης ιστορίας από τα λίγα που έχουν εκδοθεί. Όπως και ο Marc Bloch στη Γαλλία, έγραψε ένα βιβλίο στρατιωτικής ιστορίας χωρίς να είναι στρατιωτικός ιστορικός.

Οι πόλεμοι που διεξήγαγε η Ελλάδα τον εικοστό αιώνα, παρότι περισσότεροι συγκριτικά με την πλειονότητα των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών, δεν αποτέλεσαν

¹⁴⁹ Την αδυναμία της στρατηγικής ανάλυσης και τη σύνδεση με τη στρατιωτική ιστορία, υπογραμμίζει και ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου στο 'Αδυναμίες της Ελληνικής Ανάλυσης: Το Ζήτημα της Κυπριακής Κρίσης και της Τουρκικής Εισβολής, Ιούλιος-Αύγουστος 1974', στο Πέτρος Παπαπολυβίου, Άγγελος Συρίγος και Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974: Αναζητώντας Θέση στον Κόσμο* (Αθήνα: Πατάκης, 2013), 337-8 και 350-51

¹⁵⁰ Μιχαήλ Σακελλαρίου, *Η Απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, Καταλύτης για την Αποδιοργάνωση της Ελληνικής Επανάστασης, 24 Φεβρουαρίου-23 Μαΐου 1825*, (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2012), 15-6 και 21-2.

¹⁵¹ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, "Η Ελληνική Επανάσταση και τα πάθη της Ιστορίας", "Το Βήμα"/ "Βιβλίο", 24.3.2012.

¹⁵² Απόστολος Βακαλόπουλος, *Τα Ελληνικά Στρατεύματα του 1821, Οργάνωση, Ηγεσία, Τακτική, Ήθη, Ψυχολογία*, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1991).

αντικείμενο μελέτης από τους ιστορικούς. Ο Μακεδονικός Αγώνας, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, η συμμετοχή της Ελλάδας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και η συνακόλουθη εκστρατεία στην Ουκρανία καθώς και η Μικρασιατική Εκστρατεία, δεν έχουν τύχει συστηματικής έρευνας. Τους πολέμους αγγίζουν έργα κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής ή διπλωματικής ιστορίας, χωρίς ωστόσο αυτοτελή έργα για τις πολεμικές επιχειρήσεις. Εκτός βεβαίως από κεφάλαια σε εγκυκλοπαιδείες, ένθετα εφημερίδων, αφιερώματα τηλεοπτικών σταθμών και μεμονωμένα έργα. Για παράδειγμα για τη Μικρασιατική Εκστρατεία, για την οποία υπάρχει διαρκές ιστορικό ενδιαφέρον, κυκλοφόρησαν πρόσφατα τρία αξιόλογα έργα, πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας. Καταλήγουν σε συμπεράσματα χωρίς ωστόσο να εδράζονται σε μελέτες για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, επειδή απλούστατα ελλείπουν τέτοιες μελέτες.¹⁵³ Ο Στάθης Καλύβας, αναφερόμενος στους ελληνικούς ανορθόδοξους πολέμους, τονίζει ότι γνωρίζουμε περισσότερο για τη διεθνή τους διάσταση ή την υψηλή πολιτική τους απ' ό,τι για την εσωτερική τους δυναμική και τη στρατιωτική τους λογική και επισημαίνει ότι το ίδιο ισχύει και για τους άλλους πολέμους.¹⁵⁴ Αλλά και η συγκλονιστική αντιμετώπιση της ιταλικής και γερμανικής εισβολής στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, έχουν μάλλον αγνοηθεί από την ιστοριογραφία μας, όπως παραδέχεται και ο ιστορικός Ευάνθης Χατζηβασιλείου.¹⁵⁵ Μάλιστα ισχυρίζεται ότι η ενασχόληση με την εμφύλια διαμάχη που ακολούθησε, έχει "καταπιεί" όλα τα υπόλοιπα θέματα.

Μετά το 1974 η ελληνική ιστοριογραφία διευρύνθηκε αλλά ως προς τα στρατιωτικά ζητήματα ασχολήθηκε μόνο με εκείνα των "προαστίων". Ειδικά οι επεμβάσεις του στρατού στην πολιτική προσήλκυσαν την προσοχή πολλών ερευνητών της μεταπολίτευσης.¹⁵⁶ Δηλαδή η παρέμβαση του στρατού από τα καθήκοντά του είναι πεδίο που απασχόλησε σοβαρά την ιστορική έρευνα ενώ αντίθετα η εκτέλεση της αποστολής του που είναι και ο λόγος ύπαρξής του, δεν έχει μελετηθεί αλλά ούτε και αξιολογηθεί. Πάντως από τη δεκαετία του 1990 και μετά, με την αύξηση και των διεθνολογικών τμημάτων στα πανεπιστήμια, παρατηρούμε την έκδοση κάποιων αξιόλογων έργων, που δεν βρίσκονται πολύ μακριά από το "κέντρο" της πόλης. Έχουν διερευνηθεί πτυχές πολιτικές, διπλωματικές, στρατηγικές και οικονομικές των πολέμων, που είναι απαραίτητες στην κατανόηση της ιστορίας των πολέμων.

¹⁵³ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Απόφαση για την Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία: Κριτική Επαναψηλάφηση*, (Αθήνα: Ίκαρος, 2009), Σωτήρης Ριζάς, *Το Τέλος της Μεγάλης Ιδέας: Ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2015) και Σπυρίδων Πλουμίδης, *Τα Μυστήρια της Αιγίδος: Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην Ελληνική Πολιτική (1891-1922)*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2016).

¹⁵⁴ Στάθης Καλύβας, "Συγκρίνοντας Τρεις Ελληνικούς Ανορθόδοξους Πολέμους" στο Βασίλης Γούναρης, Στάθης Καλύβας, Ιωάννης Στεφανίδης (επιμ), *Ανορθόδοξοι Πόλεμοι: Μακεδονία, Εμφύλιος, Κύπρος*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2010), 13.

¹⁵⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στην καρδιά του πολέμου, Το Βήμα* / "Βιβλία", 9.11.2008.

¹⁵⁶ Τα σπουδαιότερα έργα για τις επεμβάσεις του στρατού στην πολιτική είναι Θάνος Βερέμης, *Οι Επεμβάσεις του Στρατού στην Ελληνική Πολιτική 1916-1936*, (Αθήνα: Εξάντας, 1977) και του ίδιου *Ο Στρατός στην Ελληνική Πολιτική. Από την Ανεξαρτησία έως τη Δημοκρατία*, (Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική, 2000), Νικόλαος Σταύρου, *Συμμαχική Πολιτική και Στρατιωτικές Επεμβάσεις: Ο Πολιτικός Ρόλος των Ελλήνων Στρατιωτικών*, (Αθήνα: Παπαζήσης, 1976), Δημήτρης Χαραλάμπης, *Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η Δομή της Εξουσίας στην Μετεμφυλιακή Ελλάδα*, (Αθήνα: Εξάντας, 1985) και για το κίνημα του 1909 Γιώργος Δερτιλής, *Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική Επέμβαση 1880-1909*, (Αθήνα: Εξάντας, 1977) και Βικτωρ Παπακοσμάς, *Ο Στρατός στην Πολιτική Ζωή της Ελλάδος, Το Πραξικόπημα του 1909 και οι Επιπτώσεις του Μέχρι Σήμερα*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1981).

Οι ξένοι ερευνητές δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με τους ελληνικούς πολέμους εκτός ορισμένων εξαιρέσεων. Η Επανάσταση του 1821 διατηρεί τη μερίδα του λέοντος, με την πλειονότητα των έργων να είναι μαρτυρίες ή απομνημονεύματα φιλελλήνων που έλαβαν μέρος στον αγώνα. Το βρετανικό ενδιαφέρον συνεχίστηκε μέχρι τελευταία, με το βιτριολικό, αλλά απαραίτητο, βιβλίο του StClair, τα έργα του Woodhouse, του Dakin, του Clogg και τελευταία του Brewer.¹⁵⁷ Για τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 έγραψαν κάποιοι παρατηρητές όπως ο Ιταλός αντισυνταγματάρχης Mauricio Gonzaga ενώ ενδιαφέρουσα είναι η μελέτη του στρατηγού Colmar von der Goltz, συμβούλου του τουρκικού στρατού.¹⁵⁸ Τους Βαλκανικούς Πολέμους κάλυψαν δημοσιογραφικά με έργα τους ανταποκριτές από την Ευρώπη και την Αμερική, τα οποία έχουν μικρή σχετικά αξία για τη στρατιωτική ιστορία, ενώ την τελευταία δεκαετία δημοσιεύθηκαν κάποια σύγχρονα έργα.¹⁵⁹ Ο Αμερικανός ιστορικός και πρώην αξιωματικός Edward Erickson ασχολείται με τον οθωμανικό στρατό, στηριζόμενος κυρίως στα αρχεία της τουρκικής στρατιωτικής υπηρεσίας, μολοντί με μεγαλύτερο ίσως ενθουσιασμό απ' ότι επιτρέπεται για έναν ιστορικό.¹⁶⁰

Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος στη Μικρά Ασία 1919-22, πέρα από κάποιες μαρτυρίες εκείνης της εποχής, δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας παρά μόνο περιστασιακά. Πρόσφατα ένας άλλος Αμερικανός στρατιωτικός ιστορικός, ο οποίος επίσης δεν κρύβει τον ενθουσιασμό του για το αντικείμενό του, δημοσίευσε ένα βιβλίο για τον Κεμάλ που περιγράφει στο μεγαλύτερο μέρος του τις επιχειρήσεις του ελληνοτουρκικού πολέμου.¹⁶¹ Από ελληνικής πλευράς δεν διαθέτουμε μια σύγχρονη ματιά στις επιχειρήσεις της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Για τη στρατιωτική πλευρά της Εκστρατείας έγραψαν διάφοροι συμμετασχόντες, κάποια από τα έργα των οποίων διατηρούν και σήμερα αξία και όχι μόνο ως μαρτυρίες.¹⁶²

Το παράξενο όμως είναι πως ούτε ο πόλεμος της Ελλάδος εναντίον των Ιταλών και των Γερμανών έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον ξένων ιστορικών, εκτός από τη Μάχη της Κρήτης.¹⁶³ Εξαίρεση αποτελούν τα έργα του Robin Higham, που πραγματεύεται με έντιμο

¹⁵⁷ William St. Clair, *That Greece Might Still be Free: Philhellenes in the War of Independence*, (Oxford: Oxford University Press, 1972), Christopher Woodhouse, *1821 Ο Πόλεμος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1978), Douglas Dakin, *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία 1821-1833*, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1989) και David Brewer, *Η Φλόγα της Ελευθερίας: Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία 1821-1833*, (Αθήνα: Ενάλιος, 2004).

¹⁵⁸ Μαυρίκιος Γονζάγα, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897 εν Θεσσαλία*, μετάφρ. Ευγενίου Ρίζου Ραγκαβή. (Αθήνα: Τύποις Υπουργείου Στρατιωτικών, 1906) και Κόλμαρ Βαρώνου Φον Δερ Γκόλτς, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος και Ο Τουρκικός Στρατός: Ιστορική Μελέτη του Πολέμου*, (Αθήνα: Τυπογραφείο Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1899).

¹⁵⁹ Richard Hall, *The Balkan Wars 1912-1913, Prelude to the First World War*, (London: Routledge, 2000) και Edward Erickson, *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*, (Westport: Praeger, 2003)

¹⁶⁰ Μεταξύ των άλλων *Ordered To Die, A History of the Ottoman Army in the First World War*, (Westport: Praeger, 2000), *Ottoman Army Effectiveness in World War I: A Comparative Study*, (London: Routledge, 2007) και *A Military History of the Ottoman Empire: From Osman to Atatürk*, (Westport: Praeger, 2009).

¹⁶¹ George Gawrych, *The Young Atatürk: From Ottoman Soldier to Statesman of Turkey*, (London: I. B. Tauris, 2013).

¹⁶² Για παράδειγμα Κλεάνθης Μπουλαλάς, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-22: Με τον Φακόν της Ιστορικής Αλήθειας: Αίτια και Αφορμαί της Εθνικής Συμφοράς: Μεγαλεία και Αθλιότητες: Σφάλματα και Διαφυγούσαι Ευκαιρίαι*, (Αθήνα, 1959) και Μιχαήλ Πάσσαρης, *Διάσπασις-Διάλυσις-Αιχμαλωσία*, (Αθήνα: Τα Παγκόσμια Στρατιωτικά Νέα, 1934).

¹⁶³ Ο Αμερικανός ιστορικός James Sadkovich έχει αναφερθεί εκτενώς στην μεροληψία των Αγγλοσαξόνων ιστορικών στο άρθρο του "The Anglo-American Bias and the Italo-Greek War of 1940-41", *The Journal of Military History*, Vol. 58, No 4, (Oct, 1994), 617-42.

τρόπο τα της βρετανικής βοήθειας στην Ελλάδα το 1941 και του Heinz Richter που εξιστορεί τους δύο πολέμους από γερμανική σκοπιά.¹⁶⁴ Τα τελευταία χρόνια οι Αυστραλοί έδειξαν ενδιαφέρον λόγω της συμμετοχής τους στο Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα που ήρθε στην Ελλάδα πριν την γερμανική εισβολή. Το βιβλίο των Craig Stockings και Eleanor Hancock¹⁶⁵ αποτελεί μια επιτυχημένη επιχειρησιακή ιστορία και ταυτόχρονα αναθεωρεί και τρεις δοξασίες που είχαν επικρατήσει μετά τον πόλεμο: Η πρώτη είναι των Βρετανών, κυρίως συμμετασχόντων στην εκστρατεία, που υποστήριξαν ότι ο ελληνικός στρατός δεν είχε πλέον μεγάλη μαχητική αξία με αποτέλεσμα οι μονάδες της Κοινοπολιτείας να υπερκερώνονται από τις γερμανικές.¹⁶⁶ Πρόκειται για περίπτωση του φαινομένου που ο Patrick Porter αποκαλεί 'στρατιωτικό οριενταλισμό'.¹⁶⁷ Η δεύτερη δοξασία αφορά στην υποτιθέμενη αριθμητική υπεροχή των Γερμανών, την οποία οι συγγραφείς απορρίπτουν.¹⁶⁸ Η τρίτη δοξασία έχει σχέση με το κατά πόσον η γερμανική εισβολή στην Ελλάδα επιβράδυνε την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση, για την οποία οι συγγραφείς προσφέρουν μια επισκόπηση των υποστηρικθέντων απόψεων και τη δική τους ισορροπημένη θέση.¹⁶⁹ Τα παραπάνω ζητήματα δεν έχουν απασχολήσει την ελληνική βιβλιογραφία. Για τις επιχειρήσεις εναντίον των Ιταλών και των Γερμανών, από ελληνικής πλευράς υπάρχουν οι μαρτυρίες και τα απομνημονεύματα συμμετασχόντων, που έγραψαν κυρίως τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Λείπει μια σύγχρονη εξέταση της στρατηγικής και επιχειρησιακής σχεδίασης, της διεξαγωγής των επιχειρήσεων με διακλαδικούς όρους καθώς και των συνθηκών κάτω από τις οποίες έγινε η συνθηκολόγηση. Το βιβλίο του Αντωνίου Κοραντή επανέφερε στο προσκήνιο διάφορα επιχειρησιακά ζητήματα, με αποκλειστικό όμως σκοπό να υπερασπισθεί τον Αλέξανδρο Παπάγο.¹⁷⁰

Για τον ελληνικό εμφύλιο η διεθνής βιβλιογραφία βρίθει έργων, ορισμένα εκ των οποίων αναφέρονται και στις στρατιωτικές πτυχές της διαμάχης. Επιχειρησιακό ενδιαφέρον παρουσιάζουν το βιβλίο του Charles Shrader για την επιμελητειακή υποστήριξη των ανταρτών, ο οποίος όμως επεκτείνεται και σε άλλα ζητήματα.¹⁷¹ Ο William Harris επιχειρεί να αντλήσει διδάγματα από την ελληνική περίπτωση για το θέμα των στρατιωτικών συμβούλων, που επανήλθαν στην επικαιρότητα μετά το 2003, με τους πολέμους των Αμερικανών στη Μέση Ανατολή. Το χρήσιμο βιβλίο του δεν παύει παρά ταύτα να διαπνέεται από 'στρατιωτικό οριενταλισμό'.¹⁷² Στην ελληνική ιστοριογραφία βιβλία που να

¹⁶⁴ Robin Higham, *Το Ημερολόγιο μιας Καταστροφής, Η Βρετανική Βοήθεια στην Ελλάδα 1940-1941*, (Αθήνα: Έκδοση 7^{ου} ΕΓ/ΓΕΣ, 1996) και Heinz Richter, *Η Ιταλο-γερμανική Επίθεση Εναντίον της Ελλάδος*, (Αθήνα: Γκοβόστης, 1998).

¹⁶⁵ Craig Stockings and Eleanor Hancock, *Swastika over the Acropolis: Re-interpreting the Nazi Invasion of Greece in World War II*, (Leiden: Brill, 2013).

¹⁶⁶ Σε αυτή την κατεύθυνση κινείται και το σχετικά πρόσφατο Maria Hill, *Diggers and Greeks: The Australian Campaigns in Greece and Crete*, (Sydney: University of New South Wales Press, 2010).

¹⁶⁷ Patrick Porter, *Military Orientalism: Eastern War through Western Eyes*, (London: Hurst & Company, 2009), 13-5.

¹⁶⁸ Βλ. και το άρθρο τους Craig Stockings and Eleanor Hancock, 'Rethinking Allied Relationships during the Greek Campaign, April 1941', *Global War Studies*, Vol. 11, No 3, (July 2014), 6 – 32.

¹⁶⁹ Stockings and Hancock, *Swastika over the Acropolis*, 569-88.

¹⁷⁰ Αντώνιος Κοραντής, *Αλέξανδρος Παπάγος και ο Πόλεμος της Ελλάδος 1940-1941*, (Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή - Χορν, 1995).

¹⁷¹ Charles Shrader, *The Withered Vine: Logistics and the Communist Insurgency in Greece, 1945-1949*, (Westport: Praeger, 1999).

¹⁷² William Harris, *Instilling Aggressiveness: U.S. Advisors and Greek Combat Leadership in the Greek Civil War, 1947-1949*, (Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press, 2013).

πραγματεύονται επιχειρησιακά ζητήματα δεν έχουμε πολλά. Από την πλευρά του στρατού το βιβλίο του Δημητρίου Ζαφειρόπουλου παραμένει αξιόπεραστο ενώ λεπτομερές είναι το βιβλίο του Γιώργου Μαργαρίτη από τη σκοπιά όμως των ανταρτών.¹⁷³

Όσον αφορά στην επαγγελματική στρατιωτική ιστορία, και στον ελληνικό στρατό δημιουργήθηκε το 1910 γραφείο Ιστορικών Αρχείων, το οποίο λειτούργησε με διάφορες ονομασίες την προπολεμική περίοδο χωρίς όμως να παρουσιάσει αξιόλογη δραστηριότητα. Η συμμετοχή του στρατού στον πόλεμο του 1897 καλύφθηκε από τις εκθέσεις του Διαδόχου και του Θρασύβουλου Μάνου, που συντάχθηκαν από τα επιτελεία στρατών Θεσσαλίας και Ηπείρου αντίστοιχα. Το 1932 εκδόθηκε η ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων σε τρεις τόμους, από τους οποίους ο πρώτος διορθώθηκε το 1939. Μεταπολεμικά συγκροτήθηκε και πάλι αντίστοιχη υπηρεσία η οποία από το 1954 μέχρι σήμερα λειτουργεί με την ονομασία Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού. Η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού ανέλαβε το έργο της συγγραφής της πολεμικής ιστορίας του στρατού, το οποίο κατά βάση ολοκλήρωσε μέχρι το 1970. Ειδικά επί της διοικήσεως του αντιστρατήγου Κωνσταντίνου Κανελλόπουλου (1954-66) συντάχθηκαν οι τόμοι της συμμετοχής του ελληνικού στρατού στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, στη Μικρασιατική Εκστρατεία και στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, από αξιωματικούς χωρίς ιστορικές σπουδές.¹⁷⁴ Μεταπολιτευτικά στη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού υπηρετούσαν αξιωματικοί επανερχόμενοι στην ενεργό υπηρεσία, χωρίς κάποιο ιδιαίτερο κριτήριο. Από το 2000 ο στρατός αποφάσισε για πρώτη φορά να στείλει κάποιους αξιωματικούς να σπουδάσουν ιστορία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών για να στελεχώσουν στη συνέχεια τη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού. Επρόκειτο ασφαλώς για ορθή ενέργεια η οποία όμως δεν είχε συνέχεια και μένει να αποδειχθεί η επίδρασή της στο έργο της στρατιωτικής ιστορίας.

Εν κατακλείδι η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού έχει επιτελέσει το ιστορικό έργο όπως και οι αντίστοιχες υπηρεσίες διεθνώς, έχει καταγράψει την 'τεχνική' πλευρά των πολέμων, το ποιος δηλαδή έκανε τι και πότε. Ο Ζήσης Φωτάκης έχει συγκεντρώσει όλη την βιβλιογραφική παραγωγή των τελευταίων τριάντα ετών όλων των ιστορικών υπηρεσιών του υπουργείου άμυνας.¹⁷⁵ Κάποιοι πόλεμοι όμως δεν έχουν καλυφθεί όπως η Επανάσταση του 1821, οι επαναστάσεις του δέκατου ένατου αιώνα, ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας του κυπριακού ελληνισμού (1955-59) και ο πόλεμος εναντίον της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1974.

Η διδασκαλία της στρατιωτικής ιστορίας ακολούθησε αντίστοιχη πορεία. Διδάσκεται είτε με αυτό το όνομα είτε ως πολεμική τέχνη στη Σχολή Ευελπίδων από τον δέκατο ένατο αιώνα. Επειδή δεν έχει ανανεωθεί, ακολουθεί σχεδόν μέχρι σήμερα το ίδιο μοτίβο: αντίπαλες δυνάμεις, σχέδια αντιπάλων, διεξαγωγή και συμπεράσματα με βάση τις αρχές του πολέμου, τρόπο τον οποίο ήδη από το 1976 ο John Keegan χαρακτηρίζει ως τριτοκοσμικό.¹⁷⁶ Επιπλέον ο καθηγητής που δίδαξε στρατιωτική ιστορία μεταπολεμικά στη Σχολή Ευελπίδων σε δύο σχεδόν γενιές αξιωματικών μέχρι το 1980, συγκέντρωνε όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά της εκπαιδευτικής μας κακοδαιμονίας: εκφοβιστική αυστηρότητα, αποστήθιση μέχρι το τελευταίο νί, διδασκαλία με την νοοτροπία των στερεοτύπων του

¹⁷³ Δημήτριος Ζαφειρόπουλος, *Ο Αντισυμμοριακός Αγών 1945-1949*, (Αθήνα: Αυτοέκδοση, 1956) και Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, (Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003).

¹⁷⁴ Οι πληροφορίες για τη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού προέρχονται από την ιστοσελίδα της <http://dis.army.gr>.

¹⁷⁵ Fotakis, "The Development of the Study of War in Greece since 1989", 118-24.

¹⁷⁶ John Keegan, *The Face of Battle, A Study of Agincourt, Waterloo and Somme*, (London: Barrie & Jenkins, 1988), 22.

όπλου προέλευσης που σχημάτισε ένας κατώτερος αξιωματικός. Αυτή η ατυχής συνάντηση με την στρατιωτική ιστορία, οδήγησε δύο τουλάχιστον γενιές αξιωματικών να αποκτήσουν προβληματική σχέση με το αντικείμενο στην καλύτερη περίπτωση ή και να σχηματίσουν αρνητική εντύπωση. Εκτός αυτού, το επιτελικό ταξίδι, με τη σύγχρονη μορφή του που χρησιμοποιείται από τους δυτικούς στρατούς, παραμένει παντελώς άγνωστο στον ελληνικό στρατό. Η εφαρμοστική δε μέθοδος δεν υιοθετήθηκε ποτέ από τον ελληνικό στρατό, όχι μόνο βεβαίως για τη διδασκαλία της ιστορίας.

Όσο και αν φαίνεται παράξενο ενδεχομένως σε έναν εξωτερικό παρατηρητή, η στρατιωτική ιστορία διδάσκεται μόνο στις παραγωγικές σχολές. Στη συνέχεια για το στρατό ξηράς, οι υποψήφιοι για την Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, εξετάζονταν μέχρι το 2009 και σε θέματα στρατιωτικής ιστορίας, χωρίς ωστόσο να διδάσκεται το μάθημα σε αυτή τη σχολή. Η ελληνική στρατιωτική ιστορία δεν παρακολούθησε την αναγέννηση που γνώρισε διεθνώς από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Κατά συνέπεια οι Έλληνες αξιωματικοί διδάσκονται ακόμη στρατιωτική ιστορία τακτικού επιπέδου και δεν μπορούν να επωφεληθούν από την επιχειρησιακού επιπέδου στρατιωτική ιστορία, η οποία είναι τόσο απαραίτητη για την επιχειρησιακή επιμόρφωση των αξιωματικών.¹⁷⁷ Διότι ανάλογα με το επίπεδο κάθε σχολής απαιτείται και διαφορετικού επιπέδου στρατιωτική ιστορία. Με κάποια δόση υπερβολής, θα λέγαμε ότι στις ελληνικές σχολές πολέμου ισχύει κάτι ανάλογο με εκείνο που παρατήρησε ο van Riper στην αμερικανική Σχολή Πολέμου το 1980: είναι σχολές *πολέμου* στις οποίες δεν διδάσκεται ο *πόλεμος*.

Συμπεράσματα

Η στρατιωτική ιστορία, μολονότι είναι η αρχαιότερη μορφή ιστορίας, συνάντησε δυσκολίες στο να γίνει αποδεκτή από την ακαδημαϊκή κοινότητα ως κλάδος της γενικής ιστορίας. Μέχρι σχεδόν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτελούσε αντικείμενο των ιστορικών τμημάτων των γενικών επιτελείων σε όλες τις χώρες. Τα ιστορικά αυτά τμήματα επιτέλεσαν αξιόλογο έργο καταγράφοντας την ιστορία των πολέμων στους οποίους συμμετείχαν οι αντίστοιχοι στρατοί τους, από το δέκατο ένατο αιώνα μέχρι και τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα ιστορικά συγγράμματα των επιτελείων κατηγορήθηκαν, παρά τον όγκο και τις λεπτομέρειές τους, για στενότητα στη θεώρησή τους, μεροληψία, προώθηση εθνικών μύθων και εν τέλει έλλειψη επιστημονικής μεθόδου.

Πρωτοπόρος της ακαδημαϊκής στρατιωτικής ιστορίας υπήρξε ο Hans Delbrück, ο οποίος βρέθηκε απέναντι τόσο στο γερμανικό επιτελείο όσο και στην κοινότητα των ακαδημαϊκών ιστορικών, που πίστευαν ότι η στρατιωτική ιστορία ήταν ζήτημα του στρατού. Η ακαδημαϊκή στρατιωτική ιστορία βρήκε καλύτερη απήχηση στις αγγλοσαξονικές χώρες, ιδίως στη Βρετανία, όπου η επιρροή των γενικών επιτελείων δεν ήταν τόσο σημαντική και αντιλήφθηκαν ότι η στρατιωτική ιστορία δεν αφορούσε μόνο τους στρατιωτικούς. Μετά από διάφορες περιπέτειες στη μεταπολεμική περίοδο, σταθμός στην εξέλιξη της στρατιωτικής ιστορίας υπήρξε η ίδρυση από τον Michael Howard το 1962 του τμήματος Πολεμικών Σπουδών στο King's College του Λονδίνου. Ο Howard διεύρυνε την ιστορία του πολέμου, όχι πλέον τη στρατιωτική ιστορία, σε όλα σχεδόν τα ακαδημαϊκά πεδία, την 'νομιμοποίησε' ως επιστημονικό αντικείμενο και της έδωσε κύρος, υλοποιώντας το όραμα που είχε ο Delbrück για τη στρατιωτική ιστορία. Έκτοτε, και παρά τα επιμέρους

¹⁷⁷ Vego, 'Military History and the Study of Operational Art'.

προβλήματα, η πορεία της στρατιωτικής ιστορίας υπήρξε ανοδική με αποτέλεσμα τις τελευταίες δεκαετίες να έχει αναγεννηθεί.

Η στρατιωτική ιστορία, όπως και η στρατηγική, υπήρξε τέκνο του Διαφωτισμού και αποτέλεσε τη βάση της στρατηγικής. Τόσο ο Jomini όσο και ο Clausewitz, που έθεσαν τις βάσεις της σύγχρονης στρατηγικής θεωρίας, παρά τις αντιθέσεις τους, ήταν και οι δύο στρατιωτικοί ιστορικοί, όπως και οι επόμενοι στρατηγιστές μέχρι το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η είσοδος στην πυρηνική εποχή μετατόπισε την λειτουργία της στρατηγικής από τη διεξαγωγή του πολέμου στην αποτροπή του, με αποτέλεσμα η στρατηγική να στηρίζεται στις κοινωνικές επιστήμες για τη δημιουργία θεωριών και όχι στη στρατιωτική ιστορία. Η στρατιωτική ιστορία άρχισε να ανακτά το έδαφος ως βάση της στρατηγικής τις δύο τελευταίες δεκαετίες του Ψυχρού Πολέμου, η στρατηγική εν τούτοις και μετά τον Ψυχρό Πόλεμο παρέμεινε εν πολλοίς αν-ιστορική.

Η στρατιωτική ιστορία θεωρήθηκε εξαρχής ως το καλύτερο εργαλείο για την επιμόρφωση των αξιωματικών στον καιρό της ειρήνης. Η διδασκαλία της έφτασε στο απόγειό της στη Γερμανία στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, επί Moltke και Schlieffen. Η αναβίωσή της για τη μόρφωση των αξιωματικών μεταπολεμικά, μετά από διάφορες περιπέτειες, ξεκίνησε ουσιαστικά τη δεκαετία του 1980 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Χωρίς υπερβολή, οι Αγγλοσάξονες έχουν πάρει την πρωτοβουλία από τους Γερμανούς και τη χρησιμοποιούν σήμερα στη σύγχρονη εκδοχή εκείνης των Moltke και Schlieffen.

Στρατιωτική ιστορία στην Ελλάδα υπάρχει μόνο αυτή των ιστορικών τμημάτων των κλάδων των ενόπλων δυνάμεων, που έχουν συγγράψει την αντίστοιχη συμμετοχή τους στους πολέμους. Η στρατιωτική ιστορία αντιμετωπίζει την αδιαφορία ή την περιφρόνηση της ακαδημαϊκής κοινότητας, με αποτέλεσμα να μην υφίσταται στη χώρα μας στρατιωτική ιστορία ακαδημαϊκού επιπέδου οπότε η πρόοδος της στρατιωτικής ιστορίας τα τελευταία τριάντα χρόνια, να παραμένει άγνωστη στην Ελλάδα. Αυτό όμως επηρεάζει δύο τομείς: Πρώτον, τη στρατηγική ανάλυση και τη σπουδή των θεμάτων στρατηγικής που απασχολούν τη χώρα μας. Δεύτερον, την επαγγελματική μόρφωση των αξιωματικών με βάση τη στρατιωτική ιστορία, η οποία, συγκρινόμενη με άλλων χωρών, είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

*Ο αντιστράτηγος ε.α. **Παναγιώτης Γκαρτζονίκας** έχει διοικήσει σε όλα τα επίπεδα από τη διμοιρία μέχρι τη μεραρχία, ενώ διετέλεσε διοικητής της XX Τεθωρακισμένης Μεραρχίας και της 88 Στρατιωτικής Διοικήσεως Λήμνου. Επιπλέον, έχει υπηρετήσει στο NATO και έλαβε μέρος σε αποστολές στην Παλαιστίνη και στο Αφγανιστάν. Από ακαδημαϊκής πλευράς, απέκτησε δυο μεταπτυχιακούς τίτλους από το Monterey της California, στις Στρατηγικές Σπουδές (MA) και στην Αμυντική Ανάλυση (MSc). Είναι συνεργάτης της Σχολής Εθνικής Άμυνας και ταυτόχρονα υποψήφιος διδάκτωρ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Επιπλέον είναι ιδρυτής και πρόεδρος της Advanced Battlefield Studies – GREECE.*